

AB

50B 3

hr32

1795 - W. Ans.

P. 6. 259

50 /
/ den

Theologie

O. VI 1260.

Nachtigal

1800

EPITOME
THEOLOGIAE
CHRISTIANAE

SCRIPSIT
D. S. F. N. MORUS,

Nachtigal

MDCCXCV,

1795

THEOLOGICAL
CHRISTIANITY

D. E. M. HORN

1759

WILCOX

PROLEGOMENA.

SECTIO I.

De notione religionis in universum.

---

1. **O**mnino religionem in homine aliquo esse, eique adscribi posse, tum judicamus, cum in illo homine est partim cognitio Dei rerumque divinarum, partim cultus Dei, ortus ex hac cognitione, eique consentaneus.

2. Colitur Deus ab homine tum, cum homo habet sensus animi, nexos ex illa cognitione, et vitam ei convenientem vivit.

3. Doctrina tradens cognitionem atque cultum Dei est doctrina religionis.

4. Causae, cur homines cognoscere atque colere Deum debeant, sunt hae: quia per Deum sunt, et consilio certo sunt, nec eo nolente permanere possunt; rursus quia per eundem acceperunt accipiuntque quidquid habent, nec eo nolente habere possunt; denique quia magna utilitas hujus cognitionis et cultus redundat ad hominem, atque adeo omnis inde oriens utilitas ad hominem pertinet. Foret ergo summae levitatis, eum ne nosse quidem, per quem es, permanes et tua habes; summae incogitantiae, non reputare, quo instituto et consilio sis, permaneas et tua habeas; summae vanitatis, ejus instituto et consilio te non accommodare, inter quem et te insolubilis intercedit necessitudo; summae imprudentiae, tuum ipsius repudiare commodum, idque magnum.

5. Deus cognitioni et cultui sui, sive religioni, occasionem praebuit eo, quod nos tot rebus circumdedit, et sensibus atque ratione instruxit, quorum beneficio experiri et observare nosmet ipsos atque res externas, et inde

concludere possumus, quae ad religionem ducunt, veluti: Esse auctorem horum omnium, eumque excellentem sapientia, benignitate, vi, exhibuisse eum nobis nominatim beneficia; eaque insignia, certo nexu, modo et ordine exhibuisse, et quid jam his de causis a nobis de eo statuendum, et, cum ad eum respicimus, faciendum sit. (Rom. 1, 20. Act. 14, 15 sqq. 17, 24. sqq.)

6. Haec experiri et observare, et inde argumentari, est: ad religionem pervenire contemplanda rerum natura. Ergo mundo contemplando cognita religio dicitur naturalis.

7. Ea est utique cognoscenda. Nam quilibet, vel paululum adjutus, cognoscere potest: Utilis est cognitio, quia ducit ad sapienter recteque agendum, et ad recti pravique discrimen agnoscendum; decora est homini, non adspectabilem Deum velut in conspectum adducendi sibi; late tractatur in Scriptura Sacra, praesertim in multis Veteris Testamenti locis.

8. In ea cognoscenda homines multa ignorarunt, multa errarunt; sive de Deo, sive de officiorum natura judicarent. Quae quidem ignorantio, una cum erroribus, pessimam vitam genuit. Multi quoque tardius et serius progressi sunt ad veriora et plura: paucissimi ipsi cogitando eo devenerunt.

9. Unde Deus non exspectavit, donec homines omnes ad talia cognoscenda contuendo et cogitando mundo pervenirent, sed, ut ab aliquibus maturius discerentur, curavit. Nec omnes promiscue errare passus est, sed erroribus occurrit. Utrumque ita fecit, ut aliis atque aliis temporibus quosdam singulari procuratione moneret, sed simpliciter moneret, se esse, se auctorem omnium, se summum esse, sic ab hominibus agendum esse.

10. Ergo sic quoque religioni occasionem praebuit, dum sui cognitionem propius obtulit et admovit hominibus, cum ad discendi celeritatem, tum ad veritatem et copiam rerum. Quae quidem benignitas divina summa summo opere laudanda est. Quid enim futurum fuisset, si Deus ne unum quidem hominem unquam ad haec cognoscenda adjuvasset, ne semel quidem pervagatam terras ignorantiam sistere voluisset?

11. Historiam et summam illius cognitionis, singulari procuratione Dei propius adnotae hominibus, tradunt nostri libri sacri.

SECTIO.

SECTIO II.

De notione religionis revelatae.

---

1. Idem libri sacri huic summae rerum sic cognitarum res alias adjungunt, pertinentes ad cognitionem cultumque Dei, ad quas homines non perventuri fuissent concludendo e rerum natura, et quas ne nunc quidem necessaria consecutione inde possunt concludere, ut necessarias.

2. Hujusmodi doctrina haec est: Deus generi humano, excepto nemine peccanti (Rom. 3, 13—18.), et inde necessario infelici (Rom. 3, 19. 23. 7, 15.), egentique venia et emendatione, amantissimus tamen hominum (Eph. 2, 4.) per certum aliquem (Act. 4, 12.), Jesum (1 Jo. 5, 5 sqq.), per certi hujus certa facta (Jo. 5, 36.), certa conditione (Jo. 3, 36. 3, 16. 1 Jo. 1, 7.), ita salutariter esse vult, ut desinant esse infelices, adeptique veniam et emendationem reddantur felices maneatque in aeternum.

3. Hanc rem nominant scriptores sacri incognitum hominibus consilium Dei (Eph. 1, 9. 1 Cor. 2, 7. 9. 10. Rom. 16, 25. Col. 1, 26. Jo. 3, 13.), sed soli Deo notum, et notitiam hujus rei appellant *revelatam*.

4. Ergo doctrina revelatae religionis, strictius sic dictae, est expositio consilii Dei de hominum salute, quod hominibus ex ambitu religionis naturalis innotescere non potuit, nec innotuit.

SECTIO III.

De vocabulo theologiae, et nonnullis, quae inde sequuntur.

---

1. *Est* hoc vocabulum proprie significat omnem doctrinam aut institutionem de Deo et cultu Dei, ideoque Theologia proprie versatur in religione cognoscenda, neque necesse est per se de vocabulo hoc multa dicere: tamen invaluit usu, ut theologia inciperet appellari do-

etior modus discendae tradendaeque doctrinae de Deo ejusque cultu, subtilior religionis expositio, comprehenso simul omni eruditionis apparatu, quem subtilitas illa postulat, et ita discerneret non a religione, sed a modo eo discendi docendique religionem, qui populari intelligentiae accommodatus est.

2. Eruditione theologica opus esse inprimis doctoribus religionis, cum ad docendum, tum ad defendendum, ad indagandas item origines verborum arti propriorum, sententiarum, methodi, ad discernenda necessaria a minus necessariis, tradita in sacris libris ab accessionibus humanorum ingeniorum, non eget oratione longa.

3. Necessaria doctrinae de religione capita sunt, sine quibus religio, in sacris litteris obvia, ne locum quidem habet, aut, quibus demtis, non est amplius illa ipsa religio. Essentialia nuncupat usus et fundamentales articulos, cum hoc tamen discrimine, ut alii tradant directe necessarias de religione doctrinas, alii cum his cohaereant propiore aut remotiore nexu.

4. Minus necessaria sunt, aut ipsam doctrinae essentiam non ingrediuntur, quae vel quaeri solent a theologis problematicae, veluti de redeuntium in vitam corporum indole, de modo judicii extremi, de notione interitus mundi; vel tractantur tantummodo theoretice, ut de communicatione idiomatum Jesu Christi. Hi loci dicuntur non fundamentales, ad quos alius plures, alius pauciores, alius alios refert.

5. Cogitabit enim doctor religionis, quemadmodum in quavis disciplina spectatur perpetuitas et constantia, (h. e. ne quid in ea tradatur, quod repugnet propositionibus, in ea disciplina perspicue et evidenter exstantibus, et ut omnia cum illis evidentibus et perspicuis propositionibus, tanquam norma judicandi, bene cohaereant): sic item fieri in religionis doctrina debere. Summa illorum propositionum, evidenter et perspicue exstantium in scriptura sacra, nominatur analogia doctrinae s. fidei, quatenus est norma judicandi de ceteris; quodque cum illa summa convenit, id analogon doctrinae dicitur.

6. Cogitabit et illud, se prae studio subtilitatis et apparatus doctrinae theologicae, nunquam oblivisci eorum debere, quae propria sunt christianae religioni, et tamquam fundamentum, cui superstruantur omnia, quo item omnis cura et opera doctoris pertinere debeat (1 Tim. 4. 16.); se illius omnis apparatus hunc fructum quaerere debere,

— 7 —

debere, ut ducatur ad simplicitatem, perspicuitatem, subtilitatem, argumentorum firmitatem, et accommodatam ad usus omnium institutionem discernat a schola, atque ita popularem intelligentiam et exercitium religionis adjuvet; se eas notiones et propositiones, quae universae sunt, facere fundamentum iudicandi et docendi debere, et cum ceteris comparare, quae rem tantum aliter expriment, aut ejus tantum partem indicant, non autem e quovis verbo aut e quavis propositione diversos articulos eruere debere.

SECTIO IV.

De Scriptura Sacra et auctoribus ejus fide dignis.

1. Scriptura sacra est complexus librorum, a prophetis, evangelistis et apostolis scriptorum, et continentium doctrinam religionis, divinitus traditam, atque hujus historiam fide dignam.

2. Quaerendum ergo est ante omnia, quas ob causas viris ipsis, docentibus et narrantibus, fides habenda sit, ac nominatim, quare sibi fidem haberi postulent? Quae si habenda iis est his de causis, quam si non temere postulant: consequitur, libris eorum genuinis similiter his de causis fidem habendam esse.

3. Apostolos Christus ipse suam doctrinam suo ipsius nomine, ut testes et spectatores vitae doctrinaeque suae (Jo. 15, 27.), per terrarum orbem tradere voluit (Jo. 20, 21. Matth. 28, 19. 20.): ipse eos huic negotio ita praeparavit, ut, per triennium comites et interioris admissionis discipulos, singulari cum cura planius edoceret (Matth. 13. Marc. 4, 10 sqq. Jo. 17; 6. 7. 8. 14.), et passim docendi periculum facere juberet (Matth. 10.).

4. Proinde hi maxime viri his maxime de causis non modo debuerunt nomine Christi fungi negotio homines omnes docendi; sed potuerunt etiam historiam ejus sermonesque, doctrinam continentes, optima fide referre.

5. Reditus Christi in vitam residuas in animis eorum dubitationum obscuritatisque nebulas ipso facto dispulit (Jo. 16, 23.): et rediivus Christus apostolos denuo erudit,

divit. (Act. 1, 3. Luc. 24, 27. 44 sqq.) negotium omnes homines edocendi tandem inchoare jussit (Matth. 28, 19.), auxilioque divino singulari plane idoneos docendo reddidit (Luc. 24, 29. Act. 2, 1 sqq. cf. 2 Cor. 3, 6.).

6. Hujus auxilii adipiscendi causa promisit iis spiritum, nomine adjutoris Jo. 14, 16. 26. 16, 17. Act. 1, 5.), impertituri iis non diversam ab institutione Christi doctrinam, sed cum ea consentientem (Jo. 16, 15.), atque adeo continuaturi inchoatam a Christo doctrinam, ut bene meminissent eorum, quae Christus docuerat (Jo. 14, 26), ut, ad ampliorem scientiam proveci, omnem doctrinam vere, plane ut est, perspicerent (Jo. 14, et 16, 12. 13, et 14, 17.), ut futurorum quorundam notitiam nanciscerentur (Jo. 16, 13), ut denique facerent interdum, quae vulgo non sunt penes homines (Marc. 16, 17. 1 Cor. 12, 11.).

7. Idem auxilium peculiare Paulo contigit (Gal. 1, 12. 2 Cor. 11, 5. 6.), qui, etsi comes Christi non fuerat, tamen apostolico muneri per Christum admotus est (Act. 26, 16 sqq. 1 Cor. 9, 2.), et ab apostolis agnitus collega (Gal. 2, 7 sqq.).

8. Atque his de causis ipsi apostoli volunt audiri, postulantque sibi non alia de causa fidem haberi, quam quia jussi sunt a Christo docere, cum eo vixerunt, (Act. 1, 21. 22. 10, 41. 1 Jo. 1, 1. 3. 2 Petr. 1, 16. sqq.), vera et plena doctrinae Christi scientia imbuti, docendoque idonei redditi sunt (1 Petr. 1, 12. 1 Cor. 2, 9. 10.), et per singularia facta, a Deo per ipsos patrata, insigniti et comprobati legati Christi.

9. Igitur talium virorum doctrinam, e libris eorum nobis cognitam, propter ipsorum testimonium de se habemus pro doctrina Christi, censemus singulari procuratione Dei adjuvante traditam, referimusque ad Deum auctorem. Historiam item, a talibus viris scriptam, censemus historiam religionis fide dignam. De aliis causis deinde.

10. Prophetarum, quales Judaica natio habuit et nos insigni nomine prophetas aut legatos Dei ad illam gentem dicimus, prae se ferunt, ea, quae agunt docentque, ideo se agere et docere, quia jussi sint a Deo haec agere et docere, et id, quod egerunt docueruntque, ab eodem ipso acceperint. Hac de causa volunt se audiri.

11. Talium virorum doctrinam de religione, e libris eorum nobis cognitam, censemus propter hoc ipsorum de se testimonium singulari procuratione Dei traditam et ad Deum auctorem referimus. De aliis causis posthaec dicemus.

12. Tum vero, cum narrant, (versantur autem eorum libri saepius in narratione: quidam adeo nihil nisi historiam continent) merentur fidem ideo, quia partim res ab se gestas, aut res sui temporis scripserunt, partim publicè scribendae historiae jus et auctoritatem habuerunt, quippe prophetae.

13. Haud levis causa fidei, prophetis habendae, apud hos, qui Christum profitentur et reverentur, illa est, quod Christus eorum doctrinam constanter, ut Deo volente propositam, probat et commendat (Math. 22, 43. Jo. 10, 35. 5, 39. Luc. 16, 17.); quod ipse suae doctrinae firmiter in consensione cum prophetarum doctrina ponit; quod ideo se admittendum Messiam urget, quia in sua vita eveniant, quae in prophetarum libris praedicta sunt; quod historia, a prophetis tradita, ad docendum hortandumque utitur. Idem faciunt apostoli (Act. 3, 18. 21. 28. 25. 1 Petr. 1, 11. 2 Petr. 2, 21.), nomine Christi et adjuvante Deo docentes.

14. Sunt et aliae quaedam causae, viris his, de quibus nunc sermo est, fidem et auctoritatem conciliantes, assumendae ideo, ut ipsorum testimonium de se iustificetur. Prophetae nimirum haud raro futuras res contingentes (Lev. 26. Deut. 38.) praedixerunt, quae sic, ut praedictae sunt, evenerunt: cujusmodi praedictiones futurarum rerum contingentium, eventu comprobatas, nominamus vaticinia.

15. Eos tum veraces fuisse concedere cogimur, quoniam eventus praedictis plane respondit. Quo quidem uno signo proprie agnosci volunt ipsi prophetae (Deut. 16, 21. Jes. 48. Dan. 9, 11. 12.), ut veraces, provocando nos ad rem, non subsistendo in testimonio suo de se ipsis; tum vero et internosci ab his, qui subinde jactarunt vaticinia, sed exitu sunt consultati.

16. Sed quoniam res contingentes finite et accurate prospicere, sine errore praedicere, nec eventu redargui, soli Deo tribuimus: agnoscimus, hominem, eas finite, accurate, sine errore prospicientem praedicentemque, nec eventu consultatum, per Deum prospexisse et praedixisse, Deumque illo viro usum esse administro praenuntiandi. Sic res ipsa, eventus, suffulcit fidem dicentis, se a Deo accepisse.

17. Ut autem exitus, praedictioni plane respondens, est declaratio in facto posita ejus rei, Deum viro illo usum esse praenuntiandi administro et ut viro inter suae

aetatis homines necessario auctoritatem conciliat: sic hi homines verifimillime poterant concludere, Deum tum quoque non alienum a viro illo esse, sed eo uti administro, cum ille vir doctrinam, per se jam veram, nomine Dei exponebat, ut adeo hanc quoque jussu Dei inculcari censerent, et, propter auctoritatem viri in alio genere inculenter confirmatam tanto certius admitterent. Quod iudicium nos quoque tanto tempore post de viris illis jure ferimus.

18. Alia causa auctoritatis virorum illorum ea est, quod prophetae quidam et apostoli effecerunt res nonnullas, quas homines vulgo efficere non solent. Ejusmodi effectiones nominamus miracula, et ita definimus, esse effectiones, quas e cognita nobis serie ordinis naturae explicare non possumus.

19. Aut enim mentio quidem fit adminiculi naturalis, sed quod non sufficit ad efficiendum id, quod tum effectum est (Jo. 9, 6. 7. Matth. 14, 18.): aut ne fit quidem mentio adminiculi naturalis, sed praegressio verbo res facta est (Jo. 11, 43. Marc. 7, 34.).

20. Igitur cogitatione adjungimus his effectioibus Deum, h. e. judicamus, facta naturalis adminiculi mentione, Deum natura, opere suo, aliter usum esse, effectus ejus majores esse voluisse, quam vulgo fieri videmus: nulla vero naturae mentione facta, potentiam divinam id suo nobis haud explicabili modo effecisse, Deum id fieri voluisse, quia potest.

21. Adjungimus autem his effectioibus cogitatione nostra Deum tum demum, cum aut is, per quem talia evenerunt, veri doctor fuit (Deut. 13, 1. 2. 3. Matth. 24, 24. 2 Theff. 2, 9.), aut in universum verae doctrinae successus talibus adjutus est. Ergo proprie, et stricte judicando, verum per se et propter argumenta sua est verum, et de eo prius constare debet, quam de miraculo judicari plene perfecteque ac tuto potest.

22. Proinde miracula respectu doctoris sunt declaratio Dei, in facto posita (Ebr. 2, 4. 2 Cor. 12, 12. Matth. 16, 4.), de aliquo viro, hoc viro Deum uti velle ad rem aliquam, sive hunc virum esse legatum Dei: respectu ceterorum sunt declaratio Dei, in facto posita, de consilio suo adjuvandi successum veri inter homines (Marc. 16, 20.). Non autem sunt argumenta, veritatem propositionum ipsarum confirmantia: quae veritas per se, etsi nulla miracula facta essent, stat, et ab aliis argumentis pendet.

23. Hactenus de causis, quare illi viri docentes, narrantes, vaticinantes, fide et auctoritate digni sint, h. e. quare doctrina eorum censeatur singulari procuratione Dei detecta aut proposita, vaticinatio divinitus accepta, historia certa et vera. Jam de volumine librorum, ab iis scriptorum.

24. His ergo libris, meo quidem sensu, fidem et auctoritatem ad cognoscendam doctrinam, vaticinationem et historiam, tribuere debemus iisdem de causis, quibus de causis fidem auctoritatemque tribuimus ipsis viris, et hos censemus proposuisse doctrinam, procurante id Deo, vera vaticinia protulisse, certam gestarum rerum notitiam habuisse. Saltem ego non video, quid ad fidem differant haec duo, ore proferre et in litteras referre, et cur ad fidem auctoritatemque conciliandam viro, consignanti rem litteris, pluribus et novis causis sit opus. Ergo mihi quidem videntur illi libri ad auctorem Deum referendi, divini-que dicendi, propter doctrinam, quae inest, procurante Deo traditam, et propter vaticinia.

25. Sed quaeri solet, an non praeter id, quod continent talem doctrinam et vaticinia, aliud quid sit, cur expositio scripta harum rerum, libri hi nominatim, sint ad Deum scribendi auctorem referendi: atque adeo annon praeter id, quod fide dignam historiam continent, aliud quid sit, cur narrationes hae scriptae, ad auctorem scribendi Deum referendae sint.

26. Praebuit occasionem quaestioni, quod Paulus libros V. T. scripturam divinitus inspiratam appellat (2 Tim. 3, 16.). Quod vocabulum novum, a judaico scriptore usurpatum, si etymologia spectetur, haud dubie significat libros per Spiritum Dei scriptos (1 Petr. 1, 21.).

27. Jam Hebraei, de hominibus agentibus loquentes, et ab iis dicentes fieri aliquid per Spiritum Dei, hoc sibi volunt, id fieri per homines, Deo peculiariter efficiente et adjuvante: non autem per haec verba modum explicant, quo Deus adjuvat hominem. Jam vero fuit varia peculiaris efficientia Dei atque procuratio (Exod. 17, 14. 34. 27. Deut. 31, 19. Jer. 3, 1. 30, 3. Jer. 30, 2. 36 tot. Abac. 2, 2.), ut illi libri scribi possent, et scriberentur. Ergo ob hanc efficientiam Dei et procurationem multiplicem, videntur mihi etiam illi libri sensu late patenti divinitus inspirati dici, et hoc ipso sensu a Paulo etiam dicti.

28. Christiani libros N. T. pariter nominant divinitus inspiratos. Id quod mea sententia fieri debet eodem signifi-

nificatu, quia pariter fuit varia efficientia et procuratio Dei, ut libri N. T. scribi possent et scriberentur.

29. Sed quae hactenus dixi, ea videntur multis vaga, quia sunt heterogenea. Ergo malunt rem revocare ad unum certum genus; malunt scriptorem cogitare tantum eo tempore, quo scribit, in actu scribendi; malunt, tali tempore spectatum scriptorem dicere divinitus inspiratum hoc sensu: ut sit scriptor, cujus voluntatem Deus peculiari operatione ante scriptionem ad scribendum commoverit, et cujus animo Deus peculiari operatione inter scribendum subministraverit et res, quas scriberet, aut saltem rerum delectum, et verba, quibus res exprimeret. Quidam id, quod scribentibus contigit, non tam sedulo describunt; sed eo uno in universum acquiescunt, Deum adituisse scribentibus, ne errarent.

30. Tales cum sint hi libri eorumque auctores, quales hactenus vidimus: utimur volumine horum librorum, Scriptura Sacra, ut una eademque perfecta norma cognoscendae, defendendae et exercendae doctrinae religionis, singulari divina procuratione traditae.

31. Sed non sufficit, per haec argumenta, quorum nonnulla aliquid eruditionis postulant, sibi persuadere, in Scriptura Sacra contineri doctrinam religionis, singulari procuratione Dei propositam. In primis opus est, ipsam doctrinam discere, eaque uti (Jo. 7, 17. Jo. 8, 31.), ut adminiculo experientiae, quae cuivis est optima magistra, cognoscamus, qualis sit doctrina, cum ad fructum (Jo. 8, 31.), an praestet id, quod offert (Matth. 11, 27. Jo. 1, 18. 1 Cor. 2, 9. 10. Rom. 5, 1 sqq. Rom. 8, 2. Jo. 12, 50.), tum ad auctorem, an praestet id, quod inventionem humana superius et majus sit, et Dei procurationi adscribendum (Jo. 7, 17.). Si prius: expertus es, te non esse per eam, ut inventam ab hominibus fraudem, deceptum (2 Cor. 1, 19. 20.). Si posterius: expertus es, eam tibi plus dedisse, quam per te hominemque ullum acceperas. Sic experientia ductus concludes, a Deo tibi per hanc doctrinam beneficium procuratum esse.

32. Cui vero experientia, juvante Deo, hoc persuaserit, is non existimabit, propter obvias in religionis doctrina paucas res, quarum natura interior a nobis perspici nequit, ipsam utilissimam doctrinam penitus repudiandam esse, aut has saltem res abjiciendas negandasque. Quod si existimaret: ageret in hoc genere scientiae aliter, quam in ullo alio genere agit. Admittet ergo et
con-

E P I T O M E
THEOLOGIAE CHRISTIANAE.

PARS PRIMA.

DE

DEO, ET OPERIBUS EJUS,
AD UNIVERSUM PERTINENTIBUS.

C A P U T I.

De Dei notione et natura.

1. **N**otum esse ponunt et sumunt scriptores sacri, Deum esse: neque hujus rei notitiam, ut plane inauditam et novam, proferunt. (Rom. i, 19.)
2. Idem scriptores monent et confirmant, natura rerum cogitanda huc perveniri, ut colligamus Deum esse, tum eum virtutibus excellere, multisque modis, praesertim in V. T. libris, hoc genus cognoscendi Dei populariter tractant, accommodate ad Dei venerationem.
3. Sed posito hoc, Deum esse, cognito hoc, eum sic excellere, porro quaerentibus, quis est Deus? (perhibuerunt enim alii alios Deos,) respondent scriptores sacri, eum esse Deum, qui creavit (1 Cor. 8, 6. Jes. 42, 5. Act. 14, 15.), conservat et gubernat omnia (Rom. 11, 36. 1 Cor. 12, 6.), ei esse notionem naturamque Dei adscribendam, (1 Cor. 10, 19. Gal. 4, 9. Act. 14, 15.) ei divinam venerationem exhibendam, (Apoc. 4, 11. Jes. 42, 8.).
4. Sic exhibentes scriptores sacri notam Dei simul docent, quis vere Deus sit.
5. Hunc Deum verum docent esse unum. (Deut. 6, 4. 1 Cor. 8, 6.).
6. Hunc

6. Hunc unum verum Deum docent et fuisse omni tempore, et fore omni tempore, nec initium habuisse, nec finem habiturum esse, uno verbo aeternum esse (Ps. 90, 2. 102, 24 sqq. Apoc. 4, 8. 1 Tim. 1, 17. 6, 16.)

7. Unius hujus veri Dei natura in libris sacris populariter, et ad bonos sensus animis ingenerandos, sic uberius declaratur. Adscribitur ei, eum scire, velle, agere, corpus non habere (1 Tim. 1, 17. Exod. 20, 4. Rom. 1, 23. Joan. 4, 23. 24.)

8. Atque haec ita ei adscribuntur, ut in his omnibus omni ex parte aliis longe major sit, atque adeo maximus et perfectissimus (Ps. 88, 7. 9.)

9. Ex his ergo, de pota et natura unius Dei summam in S. S. dictis, componimus nos notionem unius veri Dei, eumque dicimus esse spiritum perfectissimum, conditorem, conservatorem et gubernatorem mundi.

10. Perfectissimam esse Dei intelligentiam et scientiam, sic docetur et illustratur: Deum nosse omnia (1 Jo. 3, 20. Ebr. 4, 13.), universi mundi ambitum et nexum, constantem aequae ac variantem, praeteritum, praesentem, futurum, etiam aliis utique ignota et occulta (Jer. 17, 10. Ps. 139, 1 sqq. Jes. 29, 15. Act. 1, 24. 1 Cor. 2, 10. Eph. 3, 9. Coloss. 3, 3.), eaque omnia ab aeterno scivisse (Rom. 8, 29. 11, 2.), eum esse perspicientissimum (Matth. 10, 30), item sapientissimum (Rom. 11, 33. Jes. 29, 13. 14. Job. 5, 12. 13. 14.), rursus ab errore omni alienum (Job. 17, 17.), denique indigum neminis ad sciendum, iudicandum, decernendum. (Jes. 40, 13. 14.)

11. Perfectissimam Dei voluntatem esse, sic docetur et illustratur: Deum semper et utique velle et agere, quod rectum est, expertem vitiositatis (1 Jo. 1, 5. 3, 3. 3. Pf. 33, 4); ne posse quidem appetendo aut agendo malum esse (Jac. 1, 13. Ebr. 6, 18. 1 Sam. 15, 29.), unum verum doctorem et certum exemplar boni esse (Ps. 119, tot. Rom. 12, 2. Matth. 5, 48. 1 Jo. 3, 3 sqq.). Quibus uno nomine comprehensis, Deus dicitur sanctus (Levit. 19, 2.);

12. Eadem voluntatis Dei perfectio sic confirmatur et illustratur: Deum utique postulare a praeditis ratione, ut et ipsi bonum expetant et agant, contrarium declinent (Levit. 19, 2. 1 Thess. 4, 3.); bonum quod fecerint, utique censere bonum, malum, quod fecerint, utique censere malum; discrimen boni malique innotescere hominibus voluisse, idque sanxisse, annexis (2 Thess. 1, 6. 7. Rom. 2, 5 sqq. 1 Cor. 4, 5. 2 Cor. 5, 10.) bono commodis, malo incom-

incommodis, ne homines noſſent tantum diſcrimen, ſed etiam experirentur. Ita uno verbo Deus dicitur juſtus.

13. Eandem voluntatis Dei perfectionem tum quoque agnoſcere docemur, cum voluntati conjuncta et annexa efficientia ſ. operatio deſcribitur. Scilicet juxta doctrinam ſcripturae ſacrae ſatis eſt, ut aliquid extra Deum ſit et fiat, quia Deus vult, ut ſit et fiat (Pl. 33, 9. 115, 3 Apoc. 4, 11); quod Deus exſequi vult, id nulla re mutari aut irritum reddi poteſt (Pl. 2 tot. Jeſ. 8, 10. 1 Cor. 15, 27. Ephes. 1, 11.); omnia potius, quae ſunt, fiunt, geruntur, omnes, qui agunt aliquid molunturque, Deo ſubſunt, ab eo pendent (1 Tim. 6, 15. Jer. 25, Eph. 4, 6. 2 Cor. 6, 18. Apoc. 11. Jeſ. 41, 4. 1 Cor. 15, 28.); nulla uſpium potentia parat efficientiam Dei (1 Tim. 6.). His uno nomine comprehenſis Deum appellamus omnipotentem (Pl. 33, 6. Job 33, 4. Matth. 12, 28. Act. 10, 38.).

14. Omnibus praefentem Deum ubi ſcriptores ſacri deſcribunt (Pl. 139, 8. Jer. 23, 23. 24.), ibi nolunt praebere occaſionem quaefitioni de indiffantia, quam vocant, ſubſtantiae Dei; ſed monſtrant practice perfectionem ſcientiae et efficientiae Dei ſummam, ſive docent, ſcire Deum, quidquid ullo tempore ullo in loco ſit fiatque (Pl. 139. Amos. 9, 1 ſqq.), et agere Deum in omnia, quae uſpium ſint (Jer. 43, 2. Lev. 26, 11. 12. Jeſ. 54, 7. 8.), efficiuntque his docendis, ne opinemur, Deum loco certo comprehenſum, ut corpora ſuis inſunt locis (1 Reg. 8, 27. Pl. 115, 3. Job. 16, 19.), impediri, quo minus ſciat ea et agat in ea, quae extra eum ſunt.

15. Declaratur etiam perfectio ſumma intelligentiae voluntatisque Dei per doctrinam de ejus immutabilitate (Jac. 1, 17.). Scilicet Deus, volens aliquid extra ſe eſſe et fieri, ſive deſernens aliquid, non mutat aut retractat voluntatem ſeu decretum (Ebr. 6, 17. Exod. 3, 15. 6, 3.); declarans ruruſus hominibus diſerte, ut ſit in S. S., ſe voluiſſe ſeu decreviſſe aliquid efficere et tribuere, praestat id, quod declaravit (Jo. 3, 33. 1 Cor. 10, 13. 2 Cor. 1, 18. Rom. 3, 3. 2 Tim. 2, 13.). Inſigni ergo intelligentia, conſtantia et vi efficiendi valeat neceſſe eſt, qui nec opus habet, nec poteſt per naturam ſuam, mutare voluntatem et decretum (Ebr. 6, 18. 1 Sam. 15, 29. Rom. 11, 29.).

16. Cum ſcriptores ſacri hanc unius veri Dei notam exhibeant, eum eſſe univerſi conditorem, conſervatorem
et

et moderatorem: sequitur inde, ut cum notione Dei illud conjungamus, nos quoque singulos per eum esse, permanere, et, quidquid habeamus, ab eo habere, Deum esse etiam nostrum Deum.

17. Quodsi haec bona sunt, nosque exhilarant, esse, permanere, multa undiquaque habere: Deus, dator conservatorque horum, beneficus est. Si beneficus est re, idem est benevolus mente.

18. Qualis est nobis singulis, talis est universo. Sed benevolus et beneficus, haud dubie censendus est amare. Amat ergo Deus universum, amat homines, amat me.

19. Amorem Dei, h. e. benevolentiam et beneficentiam, sacri libri non confirmant tantum enumeratione bonorum, cuius rei paratorum; sed et eo, quod Deum nominant Patrem hominum (Jes. 63, 16.), quod eum mera bona tribuere docent (Jac. 1, 17.), quod, cum homines in praesentibus rerum humanarum vicissitudinibus titubent ignorantia modi et exitus, viam monstrat, et auxilium ad exitum promittit, quod miseris opem fert, quod mentes hominum curat et veluti educat aeternitati (Ebr. 12, 9.), quod eorum, qui peccant, salutem procurat, procurabitque in aeternum, et sic iis per filium suum patrem se praebet. (2 Thess. 2, 16.).

20. Hanc voluntatem benefiendi dum literae sacrae fuisse aeternam (Jer. 1, 15. 31, 3.), et fore aeternam (Pl. 90, 1.), ostendunt: indicant, Deum praevernisse nos, antequam fuimus, aut homo ullus, aut ipse mundus fuit; et docent, nos vere beatos esse posse, et e consilio Dei debere, quippe qui, semper fruendo destinati, semper siquide sperando transigere vitam queamus.

21. Hunc Deum, sciendo, volendo et agendo talem ac tantum, Paulus vere dixit beatum (1 Tim. 6, 15.), et ubivis sacri scriptores vere nominant nobis incomprehensum (Pl. 139, 6. 1 Tim. 6, 16. Rom. 11, 33. Jes. 40, 28.). Nos quoque nostris verbis eum vere dicimus infinitum, illimitatum, immensum, independentem.

22. Omnem Dei perfectionem summam nominant libri sacri gloriam, virtutem, virtutes (2 Petr. 1, 3. 1 Petr. 2, 9.), ipsumque Deum saepe hoc sensu Sanctum, quia ob magnitudinem summam venerandus est (Jes. 6, 3.).

23. Huic tali ac tanto Deo, ob hanc ipsam magnitudinem, admirabunda debetur veneratio, cum profundo sensu humanae exiguitatis; ob id, quod docendo et remunerando discrimen boni malique statuit, venerabunda

B

obtem-

obtemperatio; ob id, quod beneficia exhibet, seque exhibiturum promisit, gratus animus, immota fiducia, imitatio. Omnino decet hominem, cogitationem omnem naturae divinae convertere ad argumenta virtutis, sensus, vitamque referre ad Deum, et cum Deo cogitando nectere. Ea enim demum est stabilis virtus, quae suspensa est e notione et natura Dei. Haec virtus tam aeterna erit, quam ipse Deus aeternus est. Beatos ergo nos, qui notitias aeternum veras hausimus e Dei notione et natura, qui sensus aeternum bonos inde concepimus, et, inchoantes vitam, agere didicimus, quae continuaturi eam aeternum agemus!

CAPUT II.

[De Deo Patre, Filio et Spiritu Sancto.

1. **Notitia Dei Patris, Filii et Spiritus Sancti** per scripturam sacram eo exhibitae est, quod is, qui verus Deus est, saepe nominatur Pater Filii sui, per quem salutem hominum procuravit (Pl. 2, 7.): quod idem dicitur hominibus largiri Spiritum suum (Pl. 143, 10.), per quem iis ad quaerendum et exercendum morale bonum prodest, h. e. ad scientiam, tranquillatricem mentis, et emendatricem animi vitaeque, admittendam probandamque, et ad hujus effectum, seu sensus rectos et recte facta, futuraeque beatitudinis certam praeparationem.

2, Haec notitia haud parum gravitatis eo adeptae est, quod, ex instituto Christi (Math. 28, 19.), in ipso aditu ad religionem christianam per baptismum, profiteri debemus Patrem, Filium et Spiritum Sanctum.

3. Hic Filius et Spiritus Sanctus, per quos Pater nobis illa beneficia exhibet, et quos aequae ac Patrem profiteri debemus, sic quoque describuntur, ut aequae ac Pater omnes omnino res creatas longe antecellant, ut una cum Patre a ceteris rebus omnibus penitus diversi sint.

4. In hac doctrina ponitur et sumitur, Patrem ea omnia habere, quae naturam et notionem veri Dei continent, et sic antecellere ceteras res omnes. Unde ibi ut plurimum intelligitur Pater, ubi simpliciter ponitur Deus

Deus (Act. 14, 15, 17, 24. Rom. 13, 1. 2 Cor. 1, 9. Ebr. 4, 12.).

5. Ergo seorsim quaerendum est, in quo potissimum insit summa excellentia Filii et Spiritus, propter quam una cum Patre rebus omnibus aliis anteferuntur.

6. Reperimus autem doceri, Filium in initiis mundi jam fuisse (Jo. 1, 1.), ideoque ante mundum conditum fuisse (Coloss. 1, 17. Jo. 17, 5.), per eum adeo conditum esse mundum (Jo. 1, 3. 10. Coloss. 1, 16. Ebr. 1, 2.), per eundem gubernari omnia (Ebr. 1, 3. Coloss. 1, 17), eum habere et posse eadem, quae Pater habet et potest (Matth. 28, 18. Jo. 5, 21. 27. c. 10, 28. 29. Phil. 3, 21. 1 Cor. 4, 5.), eumque adeo, quippe aequalem Patri (Phil. 2, 6. Col. 1, 15. Ebr. 1, 3. 2 Cor. 4, 4. Jo. 5, 18 sqq. c. 10, 28 — 34.), cultu aequali a nobis prosequendum esse (Jo. 5, 23. Act. 7, 59.).

7. Ex his de Filii excellentia dogmatibus judicamus, quo sensu dicatur Deus (Jo. 1, 1. Luc. 1, 16. 17. 1 Tim. 3, 16. Act. 20, 28. Rom. 9, 5.), quoque sensu interdum Filius Dei nominetur (Jo. 1, 14. c. 5, 17 sqq.): concludimus item, ei esse uno verbo naturam divinam adscribendam.

8. Ubivis autem S. S. de hac Filii excellentia sic loquitur, ut, quae Filius habeat, ea per Patrem habeat (Jo. 5, 26. 27.), quae det atque agat, ea Pater per eum det atque agat (Ebr. 1, 2.). Ipse quoque omnia, quae habet, et agit, et dat, refert dicendo et agendo ad Patris gloriam, referrique a nobis vult eodem, et iudicando et imitando.

9. Hic Dei Filius, cum Jesu Nazareno singulari modo conjunctus, (qua de re infra dicitur,) quoniam salutem hominum peculiaribus beneficiis procuravit: haec beneficia ob ejus, qui ea procuravit, tantam dignitatem singulare pretium habent; et prouti de ejus dignitate statuerimus, ita etiam euergetae tanto officia praestabimus. Unde non indifferens est, dignitati ejus detrahere, aut Jesum Christum censere merum hominem.

10. Reperimus porro doceri, Spiritum Sanctum habere (1 Cor. 2, 9 — 13. Jo. 16, 13.) et facere (1 Cor. 12, 4. 11.), quae Deus vere habet et facit: inprimis dicitur in omnibus efficere et perficere emendationem, quae constanter describitur, ut res, a Deo procuranda, et Deo in acceptis referenda, propter impedimenta perpetua et gravissima, omnibus hominibus communia et insuperabilia: ponitur item eodem, quo Pater et Filius, dignitatis

loco, vel sic, ut coli debere cum Patre Filioque dicatur (Matth. 28, 19.), vel sic ut id haud dubie Deus agere dicatur, quod Spiritus Sanctus agit, atque is adversus Deum omnium peccet, qui adversus Spiritum Sanctum, pectoris sensa perspicentem, peccat (Act. 5, 3 — 10.).

11. Ex his dogmatibus de Spiritu Sancti excellentia concludimus, ei esse uno verbo naturam divinam adscribendam. Et cum hujus naturae Spiritus efficiat perfectaque morale bonum: sequitur, ob gravia, nobisque omnibus communia hujus boni impedimenta nihil tamen a nobis desperandum, sed tanto fortius nitendum eo esse, fretis hac spe, fore ut, tali spiritu juvante, tamen tandem ad possessionem virtutis veniatur (Jo. 15, 26.).

12. Quod autem doctores ecclesiae Patrem, Filium et Spiritum Sanctum personas tres (subjecta, supposita, hypostasies) dixerunt: uno verbo id, quod passim exitat in S. S., exprimere voluerunt, eos esse ab se invicem sic distinctos, ut singulis sua intelligentia et sua actio tribuenda sit (Jo. 14, 16; c. 16, 13 — 16. 1 Cor. 12, 4. 6. 11.). Sic ergo removere quasdam aliorum sententias uno verbo studuerunt.

13. In hac omni doctrina illud impeditum manet, (etsi variae explicationes tentatae sunt,) quo sensu et modo hi tres ita habeant naturam divinam, ut tamen Deus sit unus. Unde rem simpliciter eloquimur, et Patri, Filio Spirituique Sancto, his tribus distinctis, communem esse divinam naturam, seu divinas perfectiones, docemus, declarantes simul, ideo non statui, alium alio plus minusve habere, nec statui, plures esse Deos.

14. Ceterum, (missis studiis nimis definiendi, quae maxime sit trium illorum interior relatio, et quo maxime fundamento nitatur,) a Patre per Filium et Spiritum Sanctum expectamus et petimus ea beneficia, et eo modo, quae et quomodo ab iis expectanda et petenda esse docemur, h. e. a Patre per Filium doctrinam salutarem, peccati veniam, aeternamque salutem; per Spiritum adjuvamenta ad morale bonum. Sic colimus Patrem cum Filio et Spiritu, iisque vere divina, nec ab alio ullo expectanda beneficia referimus accepta. Hoc scire et agere, Christianis sufficit.

CAPUT

CAPUT III.

De Creatione uniuersæ.

1. Cum Pentateuchi initium, tum alii plures sacrorum librorum loci docent, uniuersum creatum esse per Deum.

2. Tum, cum Deus mundum creauit, uoluit uolendoque effecit (Apoc. 4, 11. Ps. 33, 6. Jer. 32, 17. Ebr. 11, 3.), ut tum maxime oriretur uniuersum, quod ut aliquando oriretur, ab aeterno uoluerat. Ergo Deus creans, ubi uerbum hoc per eminentiam dicitur, est: uolendo efficiens, ut oriatur mundus.

3. Narratio Moſis de creatione ex una parte docet, aliquando coepiſſe uniuersum eſſe, et per Deum eſſe coepiſſe (Gen. 1, 1.), et institutionem, nexum, destinationem omnium a Deo eſſe (Gen. 1, 2.): ex altera parte refert, tellurem nominatim ſucceſſione quadam, eaque celeriore, in eam formam et conditionem redactam eſſe, qua nunc eſt (Gen. 1, 2 ſqq.).

4. Quod ad nos homines attinet, eſt nobis mundus eo conſilio conditus, ut quiſque noſtrum cum primum naſcitur, et per omnem uitam, in ſuo genere ſibi parata habeat commoda: ut contuendis, fruendis tractandiſque rebus circumjectis rationem excolat, et agendo exerceatur: ut agnoſcat, eſſe horum omnium auctorem, eum nos amaſſe et amare pergere, quibus paratae ſint tot res nobis aptae, et penitus tamen extra poteſtatem noſtram poſitae, eum omnia ſapientiffime nexuiſſe, eum eſſe potentiffimum, ei ſubeſſe ſuum opus, ut nihil ſe ipſum mutare, aut aliud quid eſſe aut fieri queat, et quidlibet ſuis ſit limitibus conſtrictum.

5. Haec dum agnoſcimus, ducere nos poſſunt ac debent eo, ut admiremur et laudemus Deum, ut redamemus, ut pendere nos ab eo intelligamus et experiamur, et, quo conſilio nobis mundus conditus, hoc conſilio in eo uerſemur, fruentes, cognoſcentes, agentes, nec ullam mundi partem ſine Deo, auctore et domino ſui operis, cogitemus. Ita doctrina de creatione ſit doctrina ad religionem pertinens.

6. Scire uero, quo conſilio Deus nobis hominibus conſiderit mundum, nondum eſt ſcire, quo in uniuersum

consilio, ultra quod intelligi nullum aliud possit, eum creaverit. Multa sine dubio Deus condendo mundo spectavit, quae nos ignoramus. Nos ergo, quibus sermo est de exercenda religione, et mundo sapienter utendo, subsistimus in his, quae scimus. Haec ducunt nos ad officia.

CAPUT IV. De Providentia.

1. **P**rovidentia Dei uno nomine comprehendit conservationem et gubernationem universi.

2. Experientia docente conservantur omnes res, h. e. pergunt esse ipsae, pergunt habere fabricam, vires, adminicula, ad permanendum, agendum, et suum quaeque genus propagandum, pergunt esse nexae invicem.

3. Quod ita fieri experientia magistra cognoscimus, id sacra scriptura in universum (Matth. 5, 45. Act. 14, 17. Pf. 147.) et simpliciter (Hos. 2, 23. Act. 17, 26.) Deo adscribit, volenti aut nolenti (Matth. 10, 29. Jes. 40, 7. Job. 14, 1 -- 6. Act. 17, 25.), ut esse porro possint (Genes. 8, 22. Matth. 6, 26. Pf. 145, 15. 16. Jer. 14, 22. Pf. 104, 28 sqq.). Ergo scriptura sacra vult hac doctrina efficere, ut nos iis, quae experientia docente fieri quotidie videmus, cogitando semper adjungamus Deum (Matth. 10, 29.) scientem, volentem agentemque. (Jo. 5, 17.)

4. Non possunt homines non laeti et grati animadvertere, sibi parata esse et permanendi et agendi adminicula imprimis multa (Pf. 8, 7.). Et indicat Christus huius beneficii divini praecipui causas (Matth. 6, 25 sqq.). Ergo fas est non trepidare homines circa male sedulas sui conservandi curas, nec per eas obfuscare respectum ad Deum, et graviora graviorum rerum studia (Luc. 8, 14.).

5. Docemur porro in scriptura sacra talia, e quibus sequitur, Deum gubernare mundum, h. e. Deum continuis actionibus rerum mundanarum mutuis, et cohaerentiae earum mutuae praesse (Eph. 4, 6. Jes. 66, 1.) et adesse (Jo. 5, 17.), et ea ipsa re, quod praestit et adest, efficere, ut illae actiones illaque cohaerentia aut conferant

ferant ad consilium Dei, quo mundum creavit, aut hoc consilium non irritum reddant.

6. Tales vero scripturae sacrae doctrinae, e quibus sequitur, mundum a Deo gubernari, sunt hae: — Omnes actiones hominum et aliarum rerum mundanarum, omnes hominum mundanarumque rerum vicissitudines, successiones, statusque fiunt, et variantur et succedunt, et sunt, praesciente (Ps. 139, 16.) et conscio Deo. — Omnia haec tum, cum fiunt, variantur, succedunt, sunt, a Deo adjuvantur (Ps. 127.) aut limitantur (Act. 17, 26. Jac. 4, 13. Ps. 46, 10. Job. 5, 12 sqq. Jes. 8, 9. 54, 16. Ps. 2, 1. 4. Dan. 2, 21. 4, 14. 22.) serie, tempore, modo. — Est in his omnibus consilium Dei. (1 Jo. 5, 14. Matth. 6, 10. Eph. 1, 11. Matth. 11, 26. 1 Cor. 1, 21. Jac. 1, 18.) — Adjuvando et limitando efficit, ut fiat ipsius consilium. — Haec omnia vero dicuntur simpliciter et in universum vis et efficientia Dei (1 Cor. 12, 6.)

7. Jam si de illo ipso latissime patenti consilio Dei quaeratur: concludimus sane ex his, quae experiundo cognoscimus, id agere et spectare et perficere Deum, ut mundo universo, humanoque nominatim generi universo, sua constet incolumitas, et ut singula, quae sunt, habeant in suo genere aliquod commodum, quantumvis multa contra niti videantur. Sed tamen sic quoque amplius quaeritur: Quodnam est in mente Dei consilium summum et ultimum, quo ista omnia fiunt, et quorsum conspirant? Hoc homo vix ausit exputare, qui nec omnem illum ambitum complecti, nec ad singula descendere, nec futura prospicere potest. Ergo modeste consistimus intra ea, quae aut assequimur conclusione verisimili, aut in sacris literis nostra hominum causa, et hujus terrenae nostrae commemoracionis causa, edocemur, velle Deum, ut, quoniam crearat, qui extra ipsum essent, ratione praeditos, iis etiam tam diu hac nominatim via innotesceret dominus et rector, donec olim alia via posset uberius edocere consilium suum, quo sic potissimum, per immensum hunc mundi apparatus, iis innotescere voluisset, et quo totus hic apparatus, ut ad scopum, referretur.

8. Habebimus autem sic quoque, quare Deum admirerur, submisisse veneremur, collaudemus, cum fiducia respiciamus, in auxilium vocemur, probe memores, proprie tantum probis et cum conditione probitatis bona a Deo promitti; quare porro, nihil inutile aut noxium ab eo tribui, firmiter nobis persuadeamus: mundum gubernari

nari cum respectu ad moralitatem s. virtutem et vitiositatem, perpetuo observemus; copulatam cum universo providentiae opere opus religionis, in S. S. exstantis, exhibendae in usus nostros convertamus; duplicem providentiae scholam, historiam et experientiam, lubenter adaequamus; consummatam ex omni parte, et omnibus incommodis vacuum felicitatem possidere non nitamur, assidue cogitantes, unum alteri inservire, partem toti cedere; Deum gubernatorem imitemur; nihil nos jactemus, nostram instrumentorum et ministrorum Dei dignitatem perferenscamus; pendere a Deo velimus, eique nos subesse laetemur; licentiam sentiendi et vivendi, quae nostram hanc aetatem foedissime deturpavit, exsecremur, nullum nobis iudicium de rebus providentiae subditis arrogemus, aut, si quid tentemus, (veluti, cur coeperit pergatque esse malum morale?) modesti simus, conjecturarum nostrarum memores, temere vero et praefracte decernere aliquid contremiscamus, nihil enim exacte constituere possumus.

9. Sic conformato animo, opiniones, mundanarum rerum seriem e casu aut necessitate necentes, contrarias sacrorum librorum doctrinae, reformidabimus, praefertim cum perdifficile sit, spinas dubitationum, quae implicitis radicibus in animo facile haerere solent, evellere penitus, ne germina tranquillitatis et aureae modestiae, iuvante Deo in animis nostris prognatas rursus suffocent.

PARS SECUNDA.

DE ANGELIS.

1. Libri sacri faciunt saepe mentionem angelorum, bonorum et malorum. Quos cum aut appellent diserte spiritus (Ebr. 1, 14.), aut describant ut intelligentes, volentes, bene et male agentes (1 Petr. 1, 12. Luc. 15, 10. Marc. 13, 32. 2 Petr. 2, 4. Jac. 2, 19.), mandatorum divinorum sibi conscios aut consilii Dei adversantes: pertinent angeli ad classem spirituum, aut intelligentium naturarum.

2. Bonos angelos S. S. sistit ubique ministros Dei (Ebr. 1, 14.), eosque praecipuae dignitatis (Luc. 1, 19. Matth.

Matth. 18, 10.), quibus Deus injunxit negotia certa (Act. 12, 6 sqq. Luc. 1, 11 sqq. 26 sqq. Act. 5, 19. Pf. 91, 11. Matth. 4, 6.), qualia fortasse non injungit aliis ministris suis. Quae negotia dum administrant, ipsi exercentur virtute et officio, Deus autem proprie consilia sua exte-
quitur.

3. Vix autem serio aliquis neget, liberum esse creatori, aliis ab se creatorum alias occupationes certas et propria officia atque negotia destinare, praeter officia omnibus intelligentia praeditis communia. Et ut nemo re-
gibus indignum censet, per eos ministros a Deo gubernari civitates, et ita eos habere materiam officii exercendi, aut indignum Deo, eum his uti ministris, ita quis Deo vel angelis indignum judicet, hos Deo mundum gubernanti ministerium praestare, exercerique sic certis officii?

4. Cum ergo Deus per angelos tutaminis aliquid hominibus praestare dicatur: sequitur, divinam providentiam non semper cognito nobis et adspectabili modo optulari; sed multas persequentem vias, vel praestantissimas naturas (entia) destinare nostris commodis posse et folere, ideoque nos, illa multiplici vi et efficacia providentiae fretos, sine curis vitam agere debere. Hoc sufficit ad officium, et est melius, hoc inde concludere, quam describere modum, quo angeli adsint, definire tempus, quando adsint, ab uno tempore concludere ad omnia (Luc. 1, 11 — 26. Act. 5, 19. Cap. 12, 7.), indigna angelis comminisci, Judaeorum in ea re sedulitatem imitari, aut adeo e visis (Dan. 7, 10. Cap. 10, 13. Sach. 3, 7. 1 Reg. 22, 19.), et Cheruborum atque Seraphorum descriptionibus aut hieroglyphis, dogmata eruere.

5. Si angeli Deo aequae subsunt, aequae officia debent, ac nos (Apoc. 19, 10.): erratur ab his, qui in precibus faciendis etiam angelos compellant, ut iis se ullo modo commendent (Ebr. 1, 6. 13, 14.).

6. Bonos angelos hominibus longe praestantiores esse, (2 Petr. 2, 11.) dicitur inde, quod proximi Deo ministri nominantur (Matth. 18, 10.); quod in coelo versari h. e. confociata cum Deo felicitate eximia frui dicuntur; quod appellanter constanter sancti, ideoque Deo cari (1 Tim. 5, 21.); quod, quicquid praestans est, cum iis conferatur; quod denique excelsa Christi dignitas ea re illustratur, quia omnes angelos, rerum creaturarum nobis quidem cognitaram nobilissimos, longe antecellit (Ebr. 1.).

7. De malis angelis haec leguntur diferte: eos peccasse, ideoque miseros esse (2 Petr. 2, 4. Jud. v. 6.) et semper fore (Matth. 25, 4.); esse plures (Matth. 25, 4.); eosque cum vitiositate (2 Petr. 2, 4.), tum orta inde miseria similes unius, qui nominatim appellatur diabolus et Satanus (Matth. 25, 4. Apoc. 12, 9.).

8. Diferte etiam mentio diaboli conjungitur cum mentione mali moralis, quod inter homines est. In quo spectari debet, quid inde perpetuo concludatur officii nostri causa: sic enim apparet, ea omnia ideo tradi, ut sint argumenta sectandae pietatis fugiendique vitii. Plura qui quaerit, is frustra quaerit, et vel ait vel negat cupide.

9. Dicantur ergo homines pravi similes diaboli (1 Jo. 3, 7 — 11.). Id vero suppeditat argumentum vitandi peccati, ut foedae rei, tollentis utique similitudinem cum Deo: habet enim S. S. nullum foedius peccati ac dissimilitudinis cum Deo exemplum, quam diabolum.

10. Quidquid porro est mali moralis, et causarum ejus et detrimentorum, et hominum pravorum, sive uno verbo tenebrae et mundus, id omne appellatur regnum diaboli, ac diabolus ejus regni princeps (Col. 1, 13. Act. 26, 18. Jo. 12, 31. Jo. 14, 30. Jo. 16, 11. 2 Cor. 4, 4.). Agnoscitur hoc regnum ubivis hac nota, abhorre a consiliis Dei et voluntate et institutis, et esse his plane contrarium, opponere his impedimentum (Matth. 13, 39. Jo. 15, 18. 19. Col. 1, 21, Jac. 4, 4.). Unde in hoc regno esse, indicat, annumerandum iis esse, qui renituntur Deo, deditum esse rebus Deo contrariis; et hujus regni princeps qui dicitur, is describitur ut primus inter eos, qui Deo renituntur, maxime abhorrens a Dei consiliis et institutis, longe pessimus. Ita fit hoc argumentum vitandi peccati, ut rei Deo plane contrariae.

11. Dicitur rursus Satanus inimico adversus homines sensu esse (Jo. 8, 44. Luc. 22, 31. 2 Cor. 2, 11.), et cupere, ut peccent miserique reddantur, adeoque ipsius utroque modo similes sint. Id est argumentum, quo deterreantur homines a similitudine cum eo, qui tali erga eos odio est.

12. Denique dicitur tum, cum omnia scelerum plena sunt, et inter eos, qui scelera sequuntur, esse occupatus (Eph. 2, 2. Jo. 12, 2. Act. 5, 3.), conferre ad malum morale (1 Cor. 7, 5.), et impedire bonum morale (Luc. 8, 12. 1 Petr. 5, 8. 1 Theff. 2, 18.). Sed nusquam excluduntur causae aliae, eaeque notissimae et usitatae; nec nusquam dicitur, quomodo Satanus id agat, quod ei adscribitur. Unum illud
inde

concluditur, tanto plus cavendum esse a malo et contra nitendum, cum ad omnes ejus causas etiam Satanas accedat.

13. Non negabimus igitur, ea in S. S. exstare, quae disertè ibi leguntur: in multa rei obscuritate operam dabimus officiis, quorum mentio cum mentione eorum, quae de Satana dicuntur, conjungitur; in magna rei difficultate neque hypothefes de modo, quo illa fiant, excogitabimus, neque, propter obscuritatem et difficultatem interpretando vim faciemus locis disertis.

PARS TERTIA.

DE GENERE HUMANO.

CAPUT I.

De origine generis humani,
et hominum primorum felici conditione,
sed posthaec immutata.

1. Deo volente et officiente unus mas et una femina esse coeperunt. Idem ille Deus hoc ipsum initium reliqui universi generis humani, e primis illis per procreationis successionem oriundi, esse voluit (Act. 17, 26.). Idem ille Deus primos illos homines haud dubie felices creavit; et quoscumque nasci jubet, eos etiam felices nasci vult.

2. Nam animum iis tribuit eximiae facultatis; concedit iis corpus animatum, cujus beneficio frui mundo, percipere res extra se positas, rerumque notiones colligere possunt; hujus animi et corporis institutione praestat, ut loqui possint; prospicit corpori per fabricam plane singularem et alimenta copiosa; exhibet animo facultatis exercendae largam materiam.

3. Tales homines primos fuisse cum Moses narret, tales omnes nos esse cum experientia loquatur: undique

que discimus, humanum genus a Deo conditore felicitati destinatum atque creatum esse. Quare huc nos paremus; ut, homines nos esse, et sentiamus, et nobis gratulemur.

4. De primis autem hominibus nominatim Moses narrat, eos in regione abundantissima collocatos esse (Gen. 2, 10 sqq.), consociatos vixisse, occupatione quadam sua usos esse (Gen. 2, 15.), liberum rerum omnium circumjectarum usum habuisse (Gen. 1, 29.). In quibus omnibus, praeter gaudium et fructum, haud parca fuit excolendi quimi materia.

5. Idem Moses narrat, eos a Deo varie monitos, five Deo procurante huc deductos esse, ut intelligerent, sibi quidem tot illas res paratas esse, sed occupari se in iis debere (Gen. 2, 15.); se conjunctos quidem esse; sed matuo etiam vivere, non fruendi tantum, sed et opitulandi causa debere (Gen. 2, 18. 22.). Per haec rursus excultus est animus, cum ad intelligentiam, tum ad officium.

6. Praeterea narrat, monitos eos esse, ut planta quadam iis noctura abstinere (Gen. 2, 17.). Hinc discerant, esse rerum discrimina, esse aliquid non faciendum: sic intelligi, an esset aliquis prudens, velletque monitus monitorem audire. Unde illi plantae nomen arboris cognitionis boni ac mali inditum.

7. Intelligere denique ex his omnibus debuerunt ac potuerunt, per quem sint, tales sint, haec habeant, hunc iis beneficentissimum esse, hunc ab iis respici debere, quid et quare dederit; ita vero se felicitate potituros, si sic ad eum respexerint.

8. Ita dum haec cognoverunt, adepti sunt et Dei et venerationis divinae notionem, seu religionis notitiam. Et cum Moses tradat (Gen. 3. 2. 3.), eos memores officii vixisse, aut virtuti operam dedisse: tradit, exercuisse eos religionem.

9. Apparet et hoc e Mosaica narratione, voluisse Deum primis hominibus hoc beneficium exhibere, ut eorum vita talis, qualis ab initio erat, perpetuo continuaretur, nec corpora eorum, debilitata sensim, motuque tandem atque vi vivendi orbata, ab animis penitus dissociarentur, atque etiam in hos usus plantam iis adsignasse, quae robur et vigorem adderet corpori (Gen. 3, 22.).

10. Sed haec primorum hominum felicitas, ut Moses narrat (Gen. 3, 1 — 7.), in hunc modum immutata est. Scilicet causa fuit externa (Sap. 2, 24.), quae eos grada-

gradatim ad dubitationem et errorem de officio deduxit; huic errori opposuerunt intelligentiam et rationem, eumque non statim, sed tandem tamen admiserunt; accessit sensibus commota cupiditas acrior et praevalens; accessit viciu rectum de officio iudicium, erroremque obortum confirmavit: ita secuti errorem et cupiditatem praeponderantem egerunt, quod antea non egerant, nec agere debuerant. Sic coeperunt peccare,

11. Desierunt ergo primi homines vel hanc ob causam felices esse, quod errorem praesferre vero, acriorem cupiditatem recto iudicio, miserum homini est; praesertim cum factu semel initio non subsistatur, sed plura similiter mala fiant. Inde oritur perpetuo necessarius renisus adversus externa irritamenta (Gen. 3, 15.), isque interdum parum felix. Quam quidem duplicem miseriam comitatur male facti conscientia (Gen. 3, 7 sqq.).

12. Cum animi hac miseria cohaerebant alia incommoda, quibus hactenus caruerant: quod, ob tempestatum crebriorum et continuarum pavores (Gen. 3, 24.), latius a regione fertili digressi, in loca minus culta venerunt, ubi experti sunt dariores laboris necessitatem (Gen. 3, 19.), victum viliozem (v. 18.), telluremque ipsis negantem bona (v. 17.), quae in nupera regione et facilis et abundans expoierat.

13. Ita maritus nominatim experiundo cognovit, talem se iam esse post delicti tempus, qualem se fore audierat (Gen. 3, 18. 19.), hoc est, palmariam occupationem suam, in quaerendo victu versantem, nec carere molestia, nec porro carituram esse, ut praedictum fuerat.

14. Ubi autem mulieri partus insitit, rem sibi plane novam doloris plena experta sensit, se in ea re, cui proprie sit destinata, non carere molestia, nec carituram in posterum esse. Sensit item in vitae decursu, pati se debere, ut mariti potissimum consilium rem familiarem gubernaret, ipsa vero alterum ab eo locum teneret (Gen. 3, 18.). Atque huic etiam praedictum fuerat, talem se fore, post delicti tempus.

15. Ergo cum ambo deprehenderent obvias in natura res, non nunc demum in naturam importatas, easque vario respectu bonas, et multifariis consiliis destinatas, ipsis tamen incommodas; et cum communium atque priorum incommodorum initium a delicti tempore factum, delictique tempus veluti epocham molestioris vitae cernerent: potuerunt ac debuerunt ea commoda convertere in dif-

disciplinam poenitendi, cavendi, et statuenti, vitam, quae non constanter vivatur recte, nec constanter procedere posse commode, nec ab homine, non ex omni parte bono, exulare omnia incommoda debere.

16. Tandem corpora sensim debilitata sunt, laboris molestia maiore, defectu plantae imprimis roborantis, vi noxia ejus fructus, quem inordinate sumserant, ipsa vi cupiditatum acriorum. Sic iis denique subtractum est beneficium perpetuae in corpore vitae, et orta necessitas ejus deponendi ac per foedam mutationem transducendi ad immortalitatem.

17. Ubi Moyses de recentibus illis primis hominibus loquitur, ibi inter alia eos Dei similes dixit (Gen. 1, 26.): ipsam similitudinem plene perfecteque non descripsit.

18. Sumere tamen licet, his, qui Dei similes dicantur, in univrsam insignem dignitatem ac praestantiam adscribi (Iac. 3, 9.), qua ceteras res creatas adspectabiles antecedant.

19. Annumerabimus ergo huic hominum similitudini cum Deo, quidquid homines ultra ceteras res creatas adspectabiles evehit, ideoque a) rationem, b) usum rerum creatarum latissime patentem, c) probitatem et virtutem.

20. Ac de ratione quidem, hujus similitudinis parte, non opus videtur verbis: nemo enim dubitat, esse nos propter hanc similitudinem cum Deo conjunctos.

21. Usus rerum creatarum commemorat ipse Moyses tum, cum mentionem facit similitudinis cum Deo (Gen. 1, 26. 9. 6.). Est ergo ille usus pars hujus similitudinis. Nominat autem Moyses hunc usum imperium in res creatas (Ps. 8. 7. 8. 9.), partim quia homo sic superior est rebus, quibus utitur, partim quia iis arbitrato suo utitur, easque millenis modis tractat. Ubi vero imperii nomen et notio usurpari potest, ibi tribuunt Hebraei illis, qui imperant, similitudinem cum Deo (Ps. 82, 6. 1 Cor. 11, 7.).

22. De probitate et virtute, parte similitudinis cum Deo, cogitare necesse est, partim quia primi homines recentes fuerunt memores officii, ac probi (Gen. 3, 2. 3.), partim quia per univrsam S. S. probitas potissimum et nominatim tractatur, ut similitudo cum Deo, etiamsi non de primis hominibus sermo est (Eph. 4, 24. 2 Pet. 1, 4. 1 Jo. 3, 7.). Quod ergo de omnibus probis, etiamsi nunquam titubant, valet, eos referre similitudine Deum,
idem

idem cur non valeat, et multo magis valeat, de primis hominibus, quales ab initio fuerunt, expertes vitii scelerisque?

23. Tantus si est ambitus similitudinis cum Deo: sequitur, ut, quotquot nascantur homines, hi sint Dei similes propter rationem et usum rerum creatarum; ex alia parte non sint, quia non sunt probi, simulac nascuntur; sed fiunt demum Dei similes, dum fiunt probi (Col. 3, 10.).

CAPUT II.

De generis humani

imperfectione morali, et nexa inde miseria,
auxilii necessitate.

1. Constante in S. S. docetur et urgetur, homines omnes, ut nunc est genus humanum, esse uno verbo peccatores (Rom. 3, 9. 23. Pf. 14, 3.): h. e. et sensus et facta eorum solere non congruere cum lege atque institutione divina (1 Jo. 3, 4.).

2. Esse vero homines omnes hoc sensu peccatores, id per partes sic describitur: eos omnes, nullo excepto (Jo. 3, 6. Rom. 3, 9. 19.), quoniam aliquamdiu inscii sint moralitatis (Rom. 7, 7.), appetere varie id, quod appeti non debet, et sic, ut non debet: eos omnes male agendo etiam sequi appetitionem solam, (h. e. sibi relictam, nulla legis et institutionis norma gubernatam, normaеque contrariam), quam legem et institutionem (Rom. 7, 8 sqq. Gal. 5, 17. Rom. 8, 5 sqq.); eosdemque omnes re ipsa sequi appetitionem solam contrariamque legi solere (Eph. 2, 3. Gal. 5, 16. Jef. 58, 13.); idque ita fieri a teneris per omnem reliquam vitam (Gen. 8, 21. 6, 5. Pf. 22, 10. 11. Job. 31, 18. Jef. 48, 8. Pf. 58, 4. 51, 7. Jo. 9, 34.).

4. Hominem hac de causa miserum esse, nemo rem serio cogitans facile neget. Homo enim, non meros habens impetus ad appetendum et averfandum, sed et intelligentia atque ratione gaudens, si hac parum utatur, et unum illum impetum sequi malit sequaturque, qui dici potest

potest felix (Ps. 22, 8. 9.)? Homo qui non nisi admonitus moralitatem novit et animadvertit, admonitus vero non curat, atque adeo contra nititur, num felix est (Rom. 7, 10. 11.)? Non sunt felices, in quorum animo et vita plena sunt omnia errorum, opinionum, festinationum, libidinum, perturbationum (Eph. 2, 1. Tit. 3, 3. 8), et potius similitudo cum brutis, quam dignitas hominis aut similitudo cum Deo. Haec est animi depravatio, hoc necessarium illud et magnopere urgendum a doctoribus malum, quod peccando contrahitur.

4. Ad hanc miseriam accedit, quod homo cum ob hujusmodi appetitionem licentior, tum ob hujusmodi abnormia facta, iudice Deo culpam sustinet. Nam non facta modo, per quae se exerit licentior appetitio, sed et appetitio ipsa, sine discrimine morte digna declarantur (Rom. 1, 29 — 32. 3, 9 — 19.): sunt enim haec ambo normae contraria (Col. 1, 21.). Inest ergo in hac quoque re peccati miseria.

5. Si homo culpam sustinet: non potest omni metu vacuus vivere, aut Deum ac semet ipsum sine ulla sollicitudine conjunctim cogitare (Rom. 3, 19. 23. 1 Jo. 1, 8 sqq. 3, 19 sqq.). Hic metus, a conscientia culpae oriundus, est alia miseria, peccato annexa.

6. Praeterea S. S. perspicue loquitur de futura post hanc vitam peccatorum miseria, et sic quoque exhibet annexum peccato malum.

7. Indiget ergo homo venia, h. e. indiget hoc beneficio, ut metu mali liberetur, et ipso malo futuro liberetur (Rom. 3, 19 sqq.). Et vero indiget emendatione, non externa modo factorum, sed imprimis interna appetitionum (Rom. 7, 24 sqq. 8, 1 sqq.).

8. In partibus miseriae, peccatum consecutae, nominatur etiam communis necessitas moriendi (Rom. 5, 12.).

9. Hanc necessitatem dum docemur cogitando conjungere cum peccato, ut annexum ei malum: docemur cogitare, in peccato primam originem esse, quare Deus nequeat et nolit amplius homini beneficium hoc singulare exhibere, ut corpora semper cum animis conjuncta, semper hoc motu et hac vi vivendi praedita esse sinat; quare nequeat et nolit corpora aliter liberare terrea et dissolubili indole, quam per foedam hanc mutationem; quare nequeat et nolit aliter ea paria durabilitati reddere, quam hac mutatione, quae ad tempus vita penitus privat.

PARS QUARTA.
DE GRATIA DEI SALUTARI.

CAPUT I.

De notione et naturâ hujus gratiae,
et consilio Dei eam exhibendi.

1. **H**is hominibus, animi sensu vitiosis, vita improbis, ideoque veniae et emendationis indigis, declarat et offert revelata pars doctrinae christianae salutarem Dei gratiam (Tit. 2, 11. 3, 4. Act. 20, 24. Ephes. 1, 13.).

2. Haec salutaris (Tit. 3, 4. Ep. Jud. v. 25. 1 Tim. 2, 3. 4, 10. Jo. 3, 16.) Dei gratia constat partim benevolenti consilio (2 Tim. 1, 9. Ephes. 1, 4. 5. 6. 7. 11. Rom. 8, 29.) Dei aeterno (Ephes. 1, 4. 2 Tim. 1, 9. Rom. 8, 29. 1 Petr. 1, 20.), nos, qua peccati causa miseri sumus (Ephes. 2, 1. 3. 5. Col. 2, 13. Tit. 3, 5.), liberandi hac miseria (Rom. 5, 9. Matth. 1, 21. Luc. 1, 68. Tit. 3, 5.), iisdemque nobis, qua peccati causa miseri sumus, exhibendi certa bona (Ephes. 1, 11.); partim his ipsis bonis revera exhibitis (Ephes. 1, 6. 2, 5. 7. 2 Cor. 6, 1. Ep. Jud. v. 4.).

3. Ea beneficia, exhibita revera, sunt venia (Ephes. 1, 7. 2, 5. Col. 2, 13.), emendatio (Tit. 3, 3 — 6.), futura felicitas (Rom. 6, 23.), et institutio, de consilio Dei benevolenti et de his certis bonis procurata (1 Tim. 2, 4. 1 Cor. 2, 7. 1, 4. 5. Luc. 1, 77.).

4. Jam illa Dei benevolentia, quae et voluit liberare miseria, certaque exhibere bona, et revera liberavit miseria, certaque bona exhibuit, ubivis aut dicitur diserte gratia Dei in Christo data (1 Cor. 1, 4. 5. 7. 8. Jo. 1, 17. Ephes. 1, 7. 2, 7. 2 Tim. 1, 9.), aut describitur sic, ut ad Christum referatur, hoc est, ut per eum et propter eum exhiberi dicatur (Matth. 11, 25. Jo. 1, 18. 17. 3. 1 Jo. 5, 20. Ephes. 2, 10. Act. 3, 26. Ephes. 1, 6. 7. 1 Jo. 4, 10. Rom. 6, 23.), ac Deus etiam dicatur velle (Jo. 6, 40.) exhibere per eum et propter eum.

C

5. Haec

vid. sup.

5. Haec bona exhibita ut profecto sunt permagna, cum ad tranquillitatem animi, tum ad vitae probitatem, et vero ad possessionem destinatae nobis felicitatis: ita fas est, Christianos sedulo id cogitare, ab aeterno Deum exhibere haec voluisse. Nam hinc intelligitur, Deum praevnisse nos amando (1 Jo. 4, 10. 19.), sponte (Jac. 1, 18.) beneficia parasse et obtulisse, antequam ullus homo fuit, ut adeo nihil ex nostra parte praecesserit (Ephes. 2, 8. 9. Tit. 3, 5. 2 Tim. 1, 9.); quod Deus videatur re sic decernenda et inflituenda compensare voluisse. Proinde, et quia voluit Deus sponte, et quia exhibuit sponte, sensu eminentiori dicitur Amor Dei (Jo. 3, 16. Rom. 5, 6 sqq. 2 Thef. 2, 16.).

6. In hac salutari gratia Dei describenda, non modo dicitur Deus omnibus omnino ac singulis hominibus eam destinasse, et exhibere velle (1 Tim. 2, 4. 4, 10. 1 Jo. 2, 2.), ideoque nolle ullum aliquem hominem utique et simpliciter exclusum venia atque emendatione, et oriunda hinc felicitate (Ezech. 18, 23. 33, 11. 2 Petr. 3, 9.); sed docetur etiam, experientia doctrinae asseverationem comprobante, Deum procurasse, ut beneficium hoc (Rom. 9, 24. 10, 18. Col. 3, 11. Act. 17, 30. Rom. 3, 29. 30. Jes. 6, 6.) fieret omnium generum hominibus commune, sine discrimine nationum, aetatum, sexuum, rerum exter-
narum.

7. Quod autem multi V. et N. T. tempore caruerunt notitia hujus gratiae salutaris propiore, ac proinde etiam notitiae hujus fructu: ejus rei causas et effectus proprie solus Deus intelligit. Interdum causas possumus animadvertere: veluti cum oblatam sibi hanc notitiam varii repudiarent, aut nati inter Judaeos ac Christianos eam sibi cognitam et inculcatam non in usus suos contulerunt. Hi ergo culpam sibiinet ipsis tribuunt. Sed nullis tempore V. et N. T. ne innotuit quidem. Hic modeste moment apostoli, non impedivisse Deum, illos haec ignorare (Act. 14, 16. 17, 30.), h. e. non eripuisse eos huic ignorantioni missis doctoribus: ceterum verbum nullum addunt, et hac sua modestia tentamina nostra expiscandarum causarum arguunt vanitatis. Modeste item Paulus monet (Rom. 11, 30. 31.), per vices Judaeis paganisque innotuisse; sed in hac ipsa vicissitudine esse, quod nostram superet intelligentiam. Quis ergo homo paulo modestior auit definire, cur his non citius, cur alijs serius, cur aliqua aetate non pluribus innotuerit? Quis non erubescat,

si

si prae fracte statuere sustineat, vel omnibus, praeter naturalem religionem, aliquid gratiae convertentis ad hanc salutem contigisse; vel omnibus innotuisse aliquid, quo possent deduci ad ecclesiam Dei, omnibus in locis orbis terrarum saltem aliquo tempore verbum Dei innotuisse? Quid vero hoc, si vel maxime factum sit, ad posteros eorum, quibus tamen non innotuit? Actumne igitur erit de horum futura felicitate, qui nulla sua culpa ignorarunt? actumne erit, quia ignorarunt? Enimvero Deus neminem iudicabit juxta notitiam, quam non habuit; sed juxta eam, quam habuit (Rom. 2, 12.). Hiscine vero, qui honeste juxta naturalem religionem vixerunt, honeste vixisse nihil plane olim proderit, quia tamen nostram religionem ignorarunt? Proderit vero, docente Paulo (Rom. 2, 12.): ut nocebit aliis, neglexisse naturalem religionem. Ac si Deus hominem paganum, sua utentem notitia, eundemque pie ac honeste viventem, jam in his terris approbat, h. e. si eum, quia pro suae scientiae mensura recte agere studuit, Deus beneficiis ornat (Act. 10, 34. 35.): num olim ideo, quia aliquis ignoravit nostram religionem, etsi honeste vixerit, tamen eum miseriae addicet? Litterae quidem sacrae eos, quibus Christiana religio innotuit, et qui ea usi sunt, ad aeternae felicitatis iis propriae certum gradum iri evectum docent: sed eadem docent, Deum fore ceterorum judicem justissimum, scientiam cujusvis et facta respicientem (Luc. 12, 47. 48.).

CAPUT II.

De Servatore.

SECTIO I.

Quis et qualis fuerit Servator.

1. Servator, sive is, per quem et propter quem Deus descriptam paulo ante salutarem gratiam hominibus exhibet, seque exhibiturum in prophetarum libris varie promisit

misit (Jo. 5, 39. Act. 10, 43. Jo. 17, 3. 1 Cor. 3, 11. 1 Jo. 4, 2. 11.), est juxta constantem N. T. doctrinam Jesus Nazarenus, Mariae Filius (Matth. 1, 21.).

2. Hujus Jesu natales, educatio, vita omnis et mors commonstrant, eum revera hominem fuisse, et hominem quidem inferioris sortis, atque cum multis rebus adversis, praesertim civium odiis, collectatum (Phil. 2, 7. 8. Ebr. 4, 15. Luc. 22, 28. Jo. 1, 14. Ebr. 5, 7.).

3. Sed accedens ad historiam doctrina hunc hominem duabus rebus singularem describit, et ceterorum numero secernit: partim, quod non ortus est eo modo, quo nos omnes e patre et matre orimur, sed omnipotentia divina hunc hominem, e muliere natum, creavit (Luc. 1, 35. Matth. 1, 20.): partim, quod vitiositatis expertus fuit (Ebr. 7, 26. 1 Pet. 2, 22. 23. 2 Cor. 5, 21.).

4. Hunc hominem singularem, consilio singulari et certo, h. e. ideo natum esse docemur, ut Deus eo uteretur ad homines nominatim de singularibus quibusdam rebus, more tamen usitato, oretenus, per hunc nominatim hominem certiores reddendos, et ad cruentam mortem, peracto hoc negotio, certo consilio ab hoc nominatim homine obeundam.

5. Humilem ac tenuem eum ideo fuisse docemur, ut exemplum variarum virtutum, tolerantiae nominatim, nobis praeberet (1 Petr. 2, 22. Jo. 15, 20. Ebr. 12, 2.), tanto facilius inter pauperes atque ignobiles etiam versaretur (Matth. 11, 25. 9, 36.), et miseriarum humanarum experimentum caperet usu suo (Ebr. 5, 8.).

6. Expertem vitiositatis eum ideo fuisse docemur, ne opinaremur, moriendum ei fuisse hac de causa, qua de causa omnes morimur, communemque peccati sortem tulisse, sed causa mortis ejus alia attenderetur et admitteretur (Ebr. 7, 26. 27.).

7. Singulari autem modo in utero matris procreatus, et sic quoque similitudine ac velut indole hominum exemptus est, ne censeretur aequè pravus, ac omnes, qui vulgo continua serie e pravis nascuntur parentibus, sed liber illa morali inordinatione, ad quam vulgo serie continua nati homines propendent (Luc. 1, 35.).

8. Sed illud imprimis singulare in hoc homine Jesu est, quod docemur, eum habere, posse, agere, quae proprie Deus habet, potest, agit.

9. Hoc est perobcurum, nec umquam ab hominibus explicabitur: ac ne posse quidem reperiri, quare talia de illo

illo Jesu dicerentur, nisi S. S. constanter cum hoc homine Jesu conjungeret indicia alicujus, qui habet, potest, et agit divina, quem nominat Verbum, et Filium Dei, et venientem ex coelo. Ergo intelligimus, Jesum illum Nazarenum non solum cogitandum esse; sed una cum eo Verbum, aut Filium Dei, et Jesum, cum hoc conjunctum, tam magnifice describi.

10. Nusquam autem scriptores sacri docent, quae sit illa conjunctio, qui ejus modus. Ergo necesse est, de hac re simpliciter cum apostolis loqui.

11. Loquitur autem S. S. hoc modo: Verbum, quod fuit ante mundum conditum, factum est homo, et vixit inter homines (Jo. 1, 14.); Aequalis Deo similis hominum factus est, humanoque ritu vixit (Phil. 2, 6. 7.); Filius Dei natus est e muliere (Gal. 4, 4.); Filius Dei missus est ita, ut similis hominum esset (Rom. 8, 3.); Filius Dei venit in adspicuum nostrum (1 Jo. 3, 8. 4, 2. 3.).

12. Quoties autem sacri scriptores hanc rem, per se inexplicabilem, simpliciter asseverant, toties eam convertunt in usum docendi et hortandi hoc modo, ut his, quae ille fecit, docuit, pertulit, singularem dignitatem et persona facientis docentisque concilient. Docent nimirum: Talem ac tantum factum esse hominem, ut incognita plane consilia Dei aperiret certissime, quia unus omnium norat certissime, et erat singularis doctor, eo sensu missus a Deo, quo sensu nemo alius missus a Deo dicitur (Jo. 1, 18. 3, 12. 32.). Unde sequitur officium, ei citra dubitationem assentiendi, eumque pro singulari plane doctore habendi. — Talem ac tantum, similem hominum se gerentem, se magnopere demisisse, et exacte Patri obdivisse, perfecti et unici exempli causa (Phil. 2, 5. Jo. 13. 34. 15. 10.). Unde sequitur officium imitandi eum unice, et tuto, et necessario, quoniam praeivit, et quomodo praeivit. — Talem ac tantum hominum similem fuisse, naturamque nostrae mortali similem habuisse, ut mori posset, atque moriendo peccati veniam nobis pararet, metu mortis nos liberaret, nactosque veniam tanto fortius ea re ad sanctitatis studium impelleret (Rom. 3, 3. Ebr. 2, 14. sqq.). Unde sequitur hujus sanctitatis quaerendae studium, et mortis solatium, et veniae spes liquida. — Talem ac tantum missum a Deo esse sic, ut homo inter homines, Judaeus nominatim, adstrictus Moisaicae legi, inter Judaeos versaretur, et observans Judaeus Judaeorum legem finem faceret huic observandae, ac velut ultimus omnium obser-

varet, ne porro ulli, Christum sequenti, eam observare necesse esset (Gal. 4, 4 sqq.). Unde sequitur libertatis christianae usura, nitens hac persuasione, legem Mosai-
cam, olim per legatum Dei volente Deo promulgatam, per multo excelliorem ejus legatum, Filium, ultimum observatam esse ideo, ut finis ei fieret.

13. Has doctrinas de pluribus consiliis, quare tantus ille ac talis simul homo esse debuerit volueritque, si ponderemus: est affatim materiae et cogitandi, et agendi, et venerandi eum, qui, etsi nostrum similis fuit, tamen idem talis ac tantus fuit. Nam in nullum alium ea cadunt, quae de hoc homine dicuntur, quoniam hic homo idem fuit longe excellioris naturae.

SECTIO II.

De negotio, quod Servator,
his in terris versans, e Dei consilio
et mandato peregit.

1. Negotium, quod hic Jesus, idemque Dei Filius, peragere in his terris e consilio Patris sui debuit (Jo. 4, 34. 5, 36. 10, 18. 14, 31.), ipse saepenumero declaravit esse duplex: unum, docendi homines; alterum, eorum causa mortis se offerendi, eamque obeundi.

2. Docere non modo debuit communia, ad religionem pertinentia, et a V. T. prophetis tradita repetere; sed inprimis V. T. doctrinam confirmare auctoritate Patris et sua; rursus explicare uberius primum, singulari modo, consilium Dei, de salute, omnibus ac singulis hominibus destinata, et omnium generum gentiumque hominibus impertienda (Jo. 1, 15 — 19, 17, 3, 4.); ostendere item, se illum ipsum esse servatorem, nomine Messiae promissum (Jo. 5, 39. 17, 3. 1 Jo. 5, 6.), per quem et propter quem impertiat salus (Jo. 3, 16. 6, 40. 6, 51.), ultra hujus vitae fines pertinens (Jo. 8, 51. 52.); exponere nominatim liquido, ponendo et promittendo, homines a morte corporis superites futuros, corpora in vitam reversura esse, futuramque vitam fore anteactae vitae mercedem (Matth. 10, 28. Jo. 5, 24 sqq.); praedicere deni-

denique, post suam mortem suumque in vitam reditum eventurum, ut per omnes terras atque gentes sine discrimine religio vera propagaretur, et cultus Dei, qui fit animo, unice valeret, sublatis institutis Judaicis per interitum Hierosolymorum (Matth. 21, 43. Luc. 13, 28. 29. Jo. 4, 21 sqq. 10, 16.).

3. Haec dum ita docuit, et quidem a Galilaea nominatim exorsus, Judaeos nominatim, raro enim in viciniam paganorum venit (Matth. 15, 21), et circiter triennium nominatim; dum porro in docendo plane se adstrinxit normae Patris sui, proponendis his utique, quae debuerat, et sic utique, ut debuerat (Jo. 5, 30. 12, 49.): obedivit Patri suo, h. e. fecit, quod facere debuit, et ita, ut debuit, eoque animo, qui plane suspensus fuit e voluntate Dei, suo arbitrari nihil indulgens.

4. Morti se offerre, eamque subire debuit propter hominum felicitatem (Jo. 6, 51.), hoc est nominatim, ut iis ob Christi mortem, respectu ad ejus mortem, venia peccati contingeret. Nam dicitur illa mors, mors in remissionem peccatorum (Matth. 26, 28.), dicuntur homines nacti esse veniam ob illam mortem (Eph. 1, 7.), dicitur illa mors, ut olim mors victimarum, mors ob peccata (1 Cor. 15, 3. Rom. 8, 3.), et peccantium liberandorum cauta (Rom. 5, 8. 9. Rom. 5, 7. Jo. 10, 11.) tolerata.

5. Contingere hominibus veniam peccati, hunc sensum habet (Eph. 4, 32. Col. 2, 13. Jo. 1, 29. 1 Petr. 2, 24.): homines, qua peccarunt, eo ipso, quod veniam nanciscuntur, liberari metu miseriae, e peccato oriundae; et miseria ipsa, ideoque liberatos metu spem habere, et liberatos miseria felicitate potiri. Sive venia peccati est partim detractio incommodi, e peccato oriundi, partim adjunctio commodi.

6. Causa quidem, quare hominibus peccata condonentur, proprie est, quia Deus eos amat, eorum miseretur, iis condonare vult (Exod. 34, 6. 7. Joel. 2, 13. Dan. 9, 18. Ezech. 2, 4. Ephel. 2, 4. 5.). Nec attinet, demonstrare (a priori) eum non posse condonare, nisi quid intercesserit. Sufficit, Deum instituisse sic, ut interveniente morte Christi, et respectu ad hanc mortem, promitteretur venia et acciperetur: nos autem animadvertere (a posteriori) posse, Deum hoc sapienter, benigne, sancte instituisse. Id vero, quatenus e Scriptura Sacra judicare licet, sic instituit Deus duplici potissimum consilio: partim ut, re in faeto posita, morte Christi, quae volente Deo a

Christo propter peccatores appetita est, declararet testatumque faceret Deus, se, penes quem unum est condonare, velle condonare (Rom. 3, 25.), et re ipsa condonare, ideoque se homines haud dubie amare (Rom. 5, 8. 1 Jo. 4, 9. 10.): partim, ut, quia constanter docetur, hanc in facto positam rem, mortem Christi, eamque praeter modum aerumnosam, peccantium liberandorum causa toleratam esse, liceret, docente et permittente Deo, hominibus, spectare hanc hujus mortis, ab infanti sponte et amanter toleratae, miseriam et aerumnas, ut sibi destinatas, sibi salubres (Jes. 53, 5.), nec homines, intuentes miseriam illam post hanc vitam: id quod eos solatio indubitate replere debet; non posse aut debere se miseros esse, quia alius propter ipsos, ipsorum causa, in ipsorum emolumentum, tam miser fuit.

7. Hanc mortem, annexamque ei miseriam omnem, dum Christus pertulit, dum sponte (Jo. 10, 18.), atque Patris, hominumque amore ductus (Jo. 14, 31. 10, 11. 14, 15. 15, 13. 1 Jo. 3, 16.) pertulit, dum patientissimus (1 Petr. 2, 22. 23. Ebr. 4, 15.) ac nihil eorum, quae voluerat fieri curaveratque praedici Deus (Luc. 22, 37. 42.), praetermittens pertulit, suisque optatis ac sensibus resistit (Matth. 26, 39.), dum ita, Dei Filius, longe infra suam dignitatem se demittere, idemque homo, singulari honore ornatus, utpote conjunctus cum Dei Filio, infamam conditionem subire non detrectavit, dicitur obedivisse Patri (Phil. 2, 8. Ebr. 5, 8.), cum facto, tum animi sensu (Ebr. 10, 7. 9.).

8. Sed hujus mortis alia quoque consilia, alique fructus commemorantur. Scilicet debuit nobis esse exemplum amoris erga alios, et ejus quidem amoris, qui vel cum incommodo et damno suo aliis inservire, seque eis posthabere non recusat (Jo. 13, 34. 15, 12. 13. 1 Jo. 3, 16.); debuit nobis praebere argumentum vitandi peccata, ut rem noxiam, et veniae indigos homines reddentem (Gal. 1, 4. Tit. 2, 14. Rom. 8, 3. 4. 2 Cor. 5, 18 — 21, 6, 1. 2.); debuit finem facere et poenis, Mosaica lege constitutis (Gal. 3, 10 sqq.), et modis earum amolientiarum luendo (Ebr. 9, 22.); hisque finiendis declarare, solutos esse homines necessitate tot legum observandarum (Rom. 7, 4. Eph. 2, 14. 15. Col. 2, 14. 15.), tot nominatum expiationum repetendarum de anno in annum, abolitamque esse oeconomiam Mosaicam, temporaria religio-nis elementa continentem (Gal. 4, 3.); hac autem sublata

pauddere

pandere viam communi omnium nationum religioni (Eph. 2, 16 sqq. Rom. 3, 29. 30. Phil. 3, 3 sqq. Jo. 11, 52.), eidemque perfectiori (Gal. 3, 3 sqq. 4, 9. Ebr. 9, 9 sqq. 10, 1.). In omnibus autem his consiliis cogitatione prius est consilium moriendi ob peccati veniam, quo posito cætera inde concluduntur. Unde consilium hoc, quippe prius semper cogitatione, et principium concludendi, est palmarium.

9. Sæpe Paulus de Deo Patre, qui homines per Christum sibi reconciliavit, ita loquitur, ut constanter Deum Patrem, non vero Christum, appellet reconciliantem, ut homines, non vero Deum aut peccata, dicat reconciliari Deo, ut reconciliationem appellet insignis amoris documentum in facto positum, beneficium (Rom. 5, 8. 2 Cor. 6, 1. 2.), quod Deus Pater per Christum exhibuit, et quidem inimicis (Rom. 5, 5 — 11. Coloss. 1, 20 — 22.), ne sibi porro metuerent ab eo, quamquam inimici ejus (Rom. 5, 10. 11.), et ut desinerent esse inimici ejus (2 Cor. 6, 1. Col. 1, 22.).

10. Ita porro idem Paulus rem describit, ut Deum sibi homines reconciliasse per mortem Christi doceat (Rom. 5, 10. Col. 1, 20 — 22. 2 Cor. 5, 19.), quippe quam a Christo tolerari voluerit consilio et fructu condonandi (2 Cor. 5, 21. Rom. 5, 8. 9. 10.), animosque hominum inimicorum per hanc sibi reconciliandi, et reconciliasse eo nominatum, quod post hanc mortem toleratam non impu- tet hominibus peccata, et de hac re eos edocendos curet (2 Cor. 5, 19.).

11. Ergo hæc hominum reconciliatio, quam Deus Pater effecit, est institutus ab eo modus hic procurandae veniæ per mortem Christi, et voluntatis condenandi testificatio per eandem illam mortem; una cum declaratione hujus beneficii per doctrinam, terrarum orbi imperitam. Quare non est, quod sibi homines metuant a Deo, etsi ei adversari sunt animo et vita; sed est, quare sperent: est vero etiam, quare desinant ei adversari. Quippe Deus sponte, prius obtulit procuravitque beneficium, praevenit adversantes sibi, lucrarique voluit, spectavit hoc, ne sibi metuerent homines, et ut desinerent adversari Deo (Coloss. 1, 20.).

12. Ratio vitæ Jesu Christi, quam inde a natalibus ad mortem usque vixit, nominatur in scholis conditio ejus humilis seu status exinanitionis (Ex Phil. 2, 7. 8.).

SECTIO III.

De Negotio,

quod Servator reversus in vitam, jam dominus
noster, e consilio Dei peragit.

1. Postquam Jesus Christus consilio Dei, quo his in ter-
ris versatus est, satisfecerat, et hunc, de quo paulo ante
diximus, finem vitae habuerat, est a Deo Patre (1 Cor.
6, 14. 2 Cor. 13, 4.) intra triduum vitae redditus.

2. Hoc ita revera evenisse, narrationesque N. T. de
Jesu redivo, atque cum suis, iisque haud paucis (1 Cor.
15, 5 sqq.), varie versato, fide dignas esse, tamdiu defen-
demus, donec contrarium erit idoneis argumentis histori-
cis comprobatum, aut testes ejus rei indubitatae convicti
erunt mendaciorum (Act. 10, 41.). Defendimus autem
tanto magis, quanto certius est, propaganda doctrina
christiana longam seriem eventuum, inde a seculo primo
usque ad hunc diem, deinceps citra ullam dubitationem
decurrisse, qui eventus omnes e reditu Christi in vitam
nexi sunt, et cum eo cohaerent.

3. Hoc autem reditu Christi in vitam, ut re in facto
posita, idem illud docemur, quod alibi verbis docemur:—
Christum, hoc ipso facto comprobantem id, quod saepe
praedixerat (Matth. 17, 9. 22. 23. 20, 17 sqq.), dedisse
insigne documentum fidei, quae ei concedenda est, cum
in hoc ipso praedicando, tum in ceteris, quae se reducem
in vitam praestitutum promisit (Jo. 14, 14. 16.):— Chri-
sti mortem non adscribendam esse communi legi, qua om-
nes moriuntur, ut in sepulcris detenti mutantur in cineres
(Act. 2, 31. 13, 34.); sed, quia cessavit, adscribendam
esse consilio singulari, quod ipse saepius indicavit, ut pa-
iam exstaret (Jo. 3, 14.) haec esse communi legi, qua om-
nes moriuntur, ut in sepulcris detenti mutantur in cineres
hujus esse argumentum certum perfecti illius consilii (Rom.
4, 25. 8, 34. 1 Petr. 1, 3.), et documentum hujus rei,
Jesum esse illum destinatum hominibus dominum (Rom.
1, 4. Act. 5, 30. 31.):— Ejus reditum in vitam esse nobis
pignus nostri reditus in vitam (sive ob exemplum possibi-
litate (1 Cor. 15, 12, 13.), sive ob nexum antecedentis et
confe-

consequentis (1 Cor. 15, 23. 1 Theſſ. 4, 14.), quorum hoc tam certum est, quam illud), infimul pignus futuræ alius vitæ a morte corporis.

4. Quadragesimo die a reditu in vitam (Act. 1, 3.) Jesus Christus adſpectabili modo ſublimis verſus nubes evector, ex hominum conſpectu ſublatus eſt (Act. 1, 9.), operaturus quippe inter eos longe alio, longe excellentiore modo, quam quo hucusque homo inter homines ſolitus fuerat. Ergo re in facto poſita adſpectabile reddebatur, quod alibi verbis docebatur, Chriſtum nunc cogitandum eſſe, ut verſantem in coelo (Act. 3, 21. Phil. 3, 20.), verſantem cum Deo (Jo. 16, 28. 17, 5.), h. e. ultra omnes res humanas caſusque et limites humanos elatum (Jo. 7, 33. 34. 8, 21.), terrenis mundanisque anguſtiis majorem (Ebr. 7, 26.), omnibus vel ſummis ac celeftimſis ſuperiorem (1 Petr. 3, 22. Eph. 1, 21.), beatiorum (Jo. 14, 3. 12, 26.), nullaque re limitatum (Phil. 3, 21.) moderatorem univerſi (Matth. 28, 18.).

5. Sed reverſus in vitam Jesus Chriſtus, et ſublimis in coelos elatus, quid efficit, quodnam opus peragit? Coepit doctrinam ſuam per apoſtolos, inde ab Hieroſolyſimis, in Palaſtina propagare ſucceſſu inopinato et potentia conſpicua (Act. 2 — 13. Marc. 16, 20. Matth. 24, 14.); paulo poſt per eosdem eorumque collegas, deinde per varios doctores (1 Cor. 12, 28. Eph. 4, 11.), inter omnes nationes tradendam curavit, effecta religionum publice receptarum converſione plane inaudita (Eph. 2, 15. Matth. 19, 28. Ebr. 12, 26. Hagg. 2, 7. Jeſ. 65, 17.); ad hunc uſque diem in magna parte orbis terrarum conſervat, et ad mundi finem ſe conſervaturum promiſit (Matth. 16, 18. 28, 18. 19, 20.); replet per hanc doctrinam, ſuumque et ſui ſpiritus adjumentum, omnes eam ſuſcipientes omnigenis animi bonis (Col. 2, 10 ſqq. 1 Cor. 1, 5. Eph. 4, 8. 10.); praeparat futuræ felicitati, et a morte corporis ad eam tranſfert (2 Cor. 5, 6. 7. 8. Phil. 1, 23.); cum fine mundi, qui nunc eſt, hanc rationem propagandi et conſervandi doctrinam ſuam et morale bonum finiet (1 Cor. 15, 24); omne humanum genus pro vitæ anteactæ ratione in duo ſystemata diſſociabit, ſibi deditos in ſystema felicium, ſibi adverſarios in ſystema infelicium (Matth. 13, 37 ſqq. 25, 31 ſqq. Act. 10, 42); redactis antea omni generi humano corporibus (Phil. 3, 20. 21.), futurus ita in aeternum conſpicuus is, ad quem et in hac vita et in ſempiterna referatur univerſi generis humani

ni

ni fors et vita. Hic ambitus est illius dogmatis: Christus est Dominus s. regnat.

6. Huic operi et oriundae hinc felicitati multa se opposuerunt semper, opponuntque etiamnum impedimenta, atque etiam opponuntur, quam diu res humanae erunt: quae impedimenta uno nomine appellantur hostes s. adversarii Christi, h. e. omnia, quae adversantur Christi consilio, peragendi hoc opus, et per id felicitatem procurandi (Pf. 110, 2. Matth. 21, 33 sqq. Jo. 19, 15. Act. 3, 13. 1 Jo. 2, 18. 2 Theff. 2, 4. Col. 2, 19. 2 Petr. 2, 1. 1 Cor. 15, 26. Jo. 8, 23. 15, 18. 19. 16, 8. 20. Matth. 13, 39.).

7. Sed ipsa haec impedimenta a Christo imminuta et sublata sunt (1 Cor. 6, 11. Tit. 3, 3 sqq. Matth. 16, 27. 28. 29. 27. 42. 1 Cor. 15, 26. 54. Ebr. 2, 14. 15. 2 Tim. 1, 10.), imminuuntur et tolluntur hodiernum, imminuentur et tollentur tandem omnia, cum nostris his terrenis rebus finis fiet, Hoc S. S. his e V. T. (Pf. 110, 1. 2.) ductis verbis exprimit: Omnes Christi hostes sub pedibus ejus positum iri (Act. 2, 34. 1 Cor. 15, 25. Ebr. 10, 13.): et quoniam haec impedimenta, quamquam de tempore in tempus imminuta, tamen durabunt ad finem usque mundi, monet, nondum esse omnes adversarios sub ejus potestatem penitus depresso, sed fore, ut deprimantur omnes, et opus Christi continuatum iri, donec omnes depresso fuerint.

8. Haec talia ac tanta, modo singula, modo omnia, hujus univrsi operis inchoatio, continuatio, consummatio, intelligenda sunt iis in locis, in quibus Christus dicitur post reditum in vitam glorificatus, sive exaltatus (Jo. 17, 1. 7. 39. Act. 3, 13. Luc. 24, 26. 1 Pet. 1, 11. Jo. 12, 16. Phil. 2, 9.), Dominus (Act. 2, 36. 10. 36. Luc. 1, 76. 1 Cor. 8, 6. 12, 3. 5. Eph. 4, 5. 2 Cor. 3, 16. 4, 10. 2 Petr. 2, 1. Jo. 13, 16. 1 Pet. 5, 4. Ebr. 1, 6.), Regnans (1 Cor. 15, 25.), aut ubi regnum Christi nominatur (Col. 1, 13. 1 Cor. 15, 24. 2 Petr. 1, 11. 2 Tim. 4, 18.).

9. Cum autem, quidquid horum per Christum fit, id fiat, quia Deus sic instituit (Jes. 53, 10. Act. 1, 7. Ephes. 1, 19 sqq. Act. 2, 36.), et cum totum hoc opus non modo sit institutum Dei, sed et opus Dei, sed et opus Dei, quod tamen per alium exsequitur (Joh. 17, 2. 24. 5. 26. 27. Phil. 2, 11. 1 Cor. 15, 27.): nominatur etiam regnum Dei, seu regnum coelorum, is autem, per quem Deus exsequitur, rex Judaeorum et gentium, rex totius humani generis, a Deo constitutus (Jo. 17, 2. Act. 2, 36. Pf. 2, 6. Luc. 2, 26. Jo. 5, 36.), rex, quem Deus secum regnare voluit (Pf. 110, 1. 1 Cor.

1 Cor. 15, 25. Ebr. 1, 13. 14.). Unde conjunctim, regnum Dei et Christi (Eph. 5, 5. Apoc. 12, 10.).

10. Haec talia ac tanta totius operis causa peragens Christus fititur etiam, ut re et facto opitulans suis (1 Jo. 2, 1.), tuens suos (Rom. 8, 34. Ebr. 7, 25), salutifer suis (Ebr. 7, 25. Rom. 8, 33. 1 Jo. 2, 1.), tum nominatim (1 Jo. 2, 1. Rom. 8, 34.), cum amplexi ejus doctrinam, se peccasse et peccare conficii sibi fiunt cum quadam sollicitudine.

11. Quid suis, tali modo affectis animo, praestet re et facto, diversum ab illis beneficiis, quae alibi saepe describuntur, id multi quaesierunt, et nomine iutercessionis appellarunt. Sed in S. S. nihil describitur nominatim. Ergo subsistendum est in universoni in hac portione, auxiliium re exhibitum, benevolentia et cura, comprehendente omnia beneficia, quae per Christum contingunt sic affectis animo.

12. Docemur ergo hac Christi descriptione, nos, tali modo affectos animo, cogitare debere, tum non deseri nos a Christo, eum non otiosum esse spectatorem sensuum nostrorum et sollicitudinum, eum non fecisse tum, cum obiit, finem nos adjuvandi; sed pergere nos juvare; ejus amorem perennem non destitutum esse factis; sed eum semper esse et manere datorem salutis: ideoque concludimus, nos, etsi imbecillos imperfectosque, Christi curatoris et adjutoris causa, Christo fretos, tam certo placide vivere ac mori posse, quam certo in humanis rebus sumus placidi, cum novimus aliquem hominem nobis subtimidis opitulari, nos tueri, eoque freti tranquillamur.

13. Officia e doctrina de Christo Domino nascuntur haec: ut in statuendo de religione accommodemus nos unius Christi doctrinae, eamque teneamus (Col. 2, 19.), nec ullas alias sententias, ab ea diversas, aut ei contrarias, ei praeferamus, nec patiamur nobis obrudi jugum per hominum auctoritatem (1 Cor. 7, 23.); ut in agendo accommodemus nos normae, a Christo propositae, cum de his, quae agenda sunt, tum de causis, quare, et de modo, quo agenda sunt; ut in sperando per omnem vitam, ac morientes etiam eum respiciamus.

14. Quia Jesus inde a reditu in vitam hoc opus cum summa majestate peragit, dicitur versari nunc in conditione praeter modum excessa, sive in statu exaltationis (Phil. 2, 9.).

PARS

PARS QUINTA.
DE HIS
QUAE A NOBIS OBSERVANDA SUNT,
UT GRATIA SALUTARI POTIAMUR.

CAPUT I.

De notione et natura fidei,
et justificatione, fidem consequente.

Parata nobis est, et promittendo declarata atque oblata gratia salutaris, ut ea fruamur potiamurque, h. e. ut adipiscamur scientiam ejus, ut tranquillemur animo, ut sapientius emendatiusque vivamus, ut scientiae et emendationis incrementa capiamus, ut per haec omnia felices beatique jam in his terris vivamus, quamquam non ad perfectionem usque venitur, ut per haec omnia futurae felicitati perfectiori praeparemur (2 Cor. 13, 13. 1 Jo. 1, 3.), ut denique ipsa hac felicitate olim perfruamur.

2. Qui autem revera frui cupiunt illa gratia Dei salutaris, ab his S. S. constanter postulat fidem, ut administratum accipiendae illius gratiae, nominatim veniae peccatorum, ut conditionem gratia vere fruendi.

3. Haec fides, quam religionis doctrina proprie et significatu dogmatico dicit, constat assensu, quem praebemus dictis a Deo. A Deo dicta, sunt hodie uno verbo doctrina Dei universa, in S. S. exposita docendo, praecipiendo, promittendo, minando. Et haud dubie fidem habere saepe significat. universam religionis doctrinam suscipere cum assensu (Act. 2, 44. 4. 32. 16, 34. 17, 34. Tit. 3, 8. Jo. 8, 30. 31. 12, 36. 44. 46.), ut ipsa haec doctrina nominatur fides (1 Tim. 4, 1. Ep. Jud. 3, 20), id, quod cum assensu suscipitur, cui assensus debetur.

4. Gau-

4. Causae vero, cur dictis a Deo seu doctrinae Dei assentiamur aut credamus, neque enim coecus et temerarius assensus postulatur, sunt in natura et attributis Dei, propter quae ille, unus solus fons nostrae felicitatis (1 Jo. 5, 20. Pf. 36, 10.), idemque nobis imperfectis longe perfectior (Rom. 4, 17. 2 Cor. 1, 9. Ebr. 4, 12. 6, 17. 11, 6. 11, 19. 27.), cum assensu a nobis audiendus est, ubi de adipiscenda felicitate, certa per Deum, quaeritur; sunt item in attributis atque opere Christi (Jo. 5, 21. 22. 23. 36.), missi ad nos docendi causa, suamque doctrinam propagantis, missi item nobis salutis adipiscendae causa; propter quas causas aequae ac pater ipse audiendus est.

5. Qui has causas assentiendi dictis a Deo sequitur, is haud dubie, quippe motus perfectione divina, prompto lubentique animo assentietur Deo dicenti, et acquiescet eo dicente. Ergo cum assentiendo acquiescendoque se exhibeat et tractet, ut erga Deum se exhibere et tractare dignum est homine limitato, imperfecto, inferiore multo, quam Deus est, cumque ita simul respondeat consilio Dei docentis: dicitur interdum ob hanc talem animi affectionem, assensui annexam, eo ipso, quod lubens assentitur, obedire, seu accommodare se Deo (Rom. 1, 5. Act. 6, 7.). Contrario animo qui est, non assentiens, non acquiescens, detractans se accommodare consilio Dei docentis, dicitur eo ipso, quod recusat assentiri, immoriger (Jo. 3, 36. Act. 13, 46. Rom. 10, 3. Ebr. 3, 18. 19. Luc. 7, 30. Jo. 12, 48.).

6. Assentiens prompto lubentique animo dictis a Deo, praesertim Dei causa, statuet necessario, ea sibi dicta esse, non modo ut sciat assensuque probet (Rom. 2, 13. Jac. 1, 23. 2 tot.), sed iis quoque utatur. Utitur iis, partim dum assensionem promptam se adiungunt varii boni sensus, ex assensione per naturam rei oriundi (Ebr. 6, 12. 15. 10, 38. 39. 11, 1.), ipse vero hos non impedit negligendo, retardando, opprimendo; partim dum assensionem, ope bonorum sensuum adjunctorum (Jac. 2, 22.), convenienter agit et vivit (Jac. 2. tot. 2 Petr. 1, 8.). Sic fides se exserit (Jac. 2, 17.) per bonos sensus intrinsecos, per facta extrinsecos, sive efficit bonos sensus et recte facta.

7. Eadem est in universum natura fidei tum quoque, cum traditur nominatim doctrina de promissione veniae peccatorum et futurae salutis propter mortem Christi (1 Cor. 1, 17, 2, 2.); quae fides interdum sensu eminentiori
fides

fides in Christum (Jo. 3, 16.) et fides in mortem ejus (Rom. 3, 25.) dicitur. Nam tum quoque cognitio promissionibus assensus praebetur, tum quoque sensus boni, et quidem spei fiduciaequae, adjunguntur, tum quoque sequitur vita, assensioni et spei consentanea.

8. Haec hactenus descripta fides in quo est, is adipiscitur paratam oblatamque salutarem gratiam. Hoc ibi docemur, ubi uno verbo justificari homo dicitur fidei causa: hoc est, ubi dicitur homo — vel ceteri a Deo ut pius, talis animo, qualis esse debet, probari Deo ut pius, ut talis, probatusque adipisci omnia doctrinae Christianae emolumenta, quia doctrinam christianam cum assensu suscepit (Gal. 3, 8. 9. 11. 31.); — vel ceteri pius, talis animo, qualis esse debet, probari a Deo ut pius, ut talis animo, probatusque nancisci veniam peccati, quia promissionibus, simonem Christi annexis, fidem habuit, iisque acquievit (Rom. 3, 21 sqq.), de iis non dubitavit, eas non respuit.

9. Justificatio, angustiore sensu dicta sic defini potest: esse beneficium Dei dantis veniam peccatori, promissiones propter mortem Christi exhibitas admittenti cum fiducia. Ita tum, cum homo justificatur, verum est et valet de hoc homine, qui jam nititur Christo, quod verum esse et valiturum de omnibus, nitentibus Christo, Deus declaraverat promiseratque. Decretum illud Dei, sic fore, et promissio, in universum in S. S. extans, applicatur nunc nominatim ad hunc hominem, ad eumque pertinet. Quodsi jam sentit, se metu Dei carere, et tranquillo animo Deum cogitare (Rom. 5, 1.), habet hoc signum et documentum, unde certo novit, se esse jam justificatum juxta mentem, decretum et promissionem Dei. Sic per justificationem hominis nulla in Deo accidit mutatio; nec administratur a Deo peculiaris actus, ut in foro a iudice absolvente. Aeternum decretum, et extans semper vera declaratio et promissio, in singulari homine aliquo mutato locum habet, valet, ad eum applicatur.

10. Ubi porro Paulus docet, Deum homines fidei causa justificare: ibi illud simul contra Judaeos urget (Rom. 3 et 4 et 10. Gal. 2 et 3. Phil. 3.), causam hujus
iusti-

justificationis non quaerendam esse in observatione universae legis judaeicae: idque propterea, — quia gratia Dei, seu venia peccati et commoda christianae religionis, ad peccatores, quia peccatores sunt, pertinet, ideoque etiam ad paganos, qui expertes tamen Mosaicae legis sunt: unde non suspensa esse haec gratia potest ex lege Mosaica et oeconomia uni genti propria, ne pagani excludantur, neque ulli homini, qui peccavit, aditus et spes praeccludatur; sed lex et oeconomia haec potius cessat, et introducitur alia conditio, fides, quae apud omnes nationes locum habet; — quia haec lex, in moralibus nominatim, revera non observatur exacte ab ullo homine, ne a Judaeo quidem, ac proinde omnes venia egent: unde in manca ejus observatione causa veniae non quaerenda est, sed potius relinquitur causa culpae. — Inde concludit Paulus, justificationem, h. e. nominatim veniam peccati, omnibus peccantibus veniaque egentibus destinatam, esse simpliciter habendam pro beneficio, omnibus sine discrimine peccatoribus sponte oblato, non pro praemio, certis certarum rerum observationibus praegressis quaerendo demum et conciliando (Rom. 3. 4. 10. Gal. 2. 3. Phil. 3.).

11. Ne quis vero haec doctrina abutatur, aut ad pietatis segnitiem, aut ad denegandam pietati omnem spem praemii: constanter annectitur illi doctrinae altera, de christianae sanctitatis et vitae, convenientis doctrinae, necessitate, cum propter officium, tum propter fructum et utilitatem, sitam nunc quidem potissimum in tranquilla spe divinae benevolentiae (1 Jo. 3. 19. 20. 21. 4. 17.), sed manentem quoque post vitam, in terris his exactam (Phil. 3. 14.), in omne aevum.

CAPUT II.

De notione et natura
emendationis frudiorum animi et vitae.

1. Ab his, qui cum assensu susceperunt cognitam doctrinam, veniamque nacti sunt, et frui jam salute volunt, postulat doctrina divina etiam immutationem judiciorum,

D

frudi-

studiorum voluntatumque animi, et vitae immutationem (Eph. 4, 1. 17. 20. Rom. 2, 13. 17 sqq. Jac. 1, 22 sqq.), hoc est, indolem animi et rationem vitae, compositam ad normam doctrinae, contrariamque superiori indoli et vitae, quae abhorruerat ab illa doctrinae norma. Illa mutata indoles et vita ubi est, ibi est emendatio, moralis perfectio. Postulat autem doctrina divina haec, ut effectum susceptae doctrinae necessarium (2 Petr. 1, 3 sqq.) et beneficium (Act. 3, 26.), et conditionem fruendi salute, cum nunc, tum olim (Ebr. 12, 24. 1 Jo. 1, 7. 3, 3.).

2. Ea indoles animi continetur his judiciis, sensibus, studiis: — Redire ad se aut respiscere (Luc. 15, 16. Jer. 31, 19.), hoc est, postquam peccatum omnino agnovimus (Jer. 3, 13. Pf. 51, 5.) esse abnorme (1 Jo. 3, 4.), culpam contrahens (1 Jo. 1. 8. 9. 10. Jer. 2, 35. Pf. 32. tot. Rom. 3, 20.) et varie noxium, nuperumque de eo iudicium (Rom. 6, 21.) mutavimus, jam cum persuasione statuere et iudicare, peccatum esse, uti agnoveramus, revera, et in nobis singulis nominatim, abnorme, culpam contrahens, et varie noxium, se vero ipsum poena dignum censere, concedere sine excusatione et exceptione, esse peccatum legi contrarium et noxium, et ut tale improbare cum dolore seu poenitentia et animi demissione (2 Cor. 7, 9. 10. 1 Tim. 1, 13. 1 Cor. 15, 9. Luc. 15, 19. 18, 13.); — Sentire necessitatem veniae et emendationis; — Censere veniam beneficium merum et magnum (Rom. 3, 24. Pf. 32, 1.) et redamare benefactorem; — Censere emendationem magnum bonum; — Proponere sibi, aliter appetere et se gerere, h. e. convenienter doctrinae; — Propendere ad bonum cum perpetuo respectu ad doctrinam; — Studio ferri ad bonum cum respectu ad doctrinam perpetuo; — Alienum a malo esse, illud non appetere, non facere et contra niti (Gal. 5, 17. 24.). — Est ergo haec indoles non modo composita ad normam doctrinae; sed etiam contraria indoli superiori, sive vitiositati aut imperfectioni morali, h. e. emendata indoles.

3. Ad hanc indolem animi ducunt proxime et directe haec doctrinae divinae capita: de agnoscendo peccato, de miseria peccati, de gratia Dei in Christo, de principiis moralibus, de officiorum natura et argumentis, de futura pietatis remuneratione: quamquam omnis omnino doctrina, et singula ejus capita, suo quaeque modo, conferunt.

4. Haec indoles animi est illud intrinsicum, a quo inchoat religio christiana emendationem, et quod tantopere urget, sine quo feliciter succedentis et stabilis emendationis atque sanctitatis nulla spes est. Si alicunde ordinaris emendationem, undecumque demum, non funditus sanatur imperfectio moralis.

5. Hac tali indole animi praeditus potest demum transire ad facta, congrua doctrinae (Ephes. 2, 10. Ebr. 13, 21. Jac. 1, 4.), quae tam serio postulantur.

6. Constare autem hanc immutationem his partibus, confirmant etiam nomina ejus permulta, quibus scriptura sacra uti solet: Conversio, Metanoëa, Renovatio, nova creatura, novus homo, Regeneratio, Sanctificatio: quae omnia nomina, ex usu loquendi scripturae sacrae eandem in universum rem, moralem immutationem, etsi vario respectu et modo, exprimunt; nullo autem modo sic per certas significationes distincta sunt, ut in singulis peculiare quid, certa species generis, vel pars totius, sit intelligenda, et ut nusquam synonymice permulentur.

CAPUT III.

De doctrina divina, adminiculo fidei et emendationis:

1. Ad fidem et emendationem studiorum animi rationisque vivendi, interdum ducere nos dicitur doctrina divina universa (Rom. 8, 2. 10, 17. Jo. 8, 32. 1 Petr. 1, 23.); interdum Deus Pater, Filius et Spiritus, et hic quidem Spiritus nominatim: interdum utraque causa conjunctim nominatur (Jac. 1, 18. 2 Petr. 1, 3.). Inde oritur hoc dogma: Deus nos per doctrinam suam ad fidem emendationemque ducit. Inde doctrina appellatur adminiculum fidei et emendationis, quo Deus utitur.

2. Dum vero docemus, Deum per doctrinam suam nos ad fidem emendationemque ducere, intelligimus haec tria conjunctim: — Deum per doctrinam ostendere, quid
D 2 et

et quare sit credendum, quæ indoles animi et cur sumenda, quæ vita et quare vivenda; — Deum per eandem doctrinam removere intrinseca homini impedimenta fidei et emendationis; — Deum per eandem doctrinam efficere, ut velint ac possint homines discere, credere, meliorem sensum sumere, melius vivere.

3. Igitur exhibuit nobis Deus doctrinam, aptum nobis, aptum fini assequendo adminiculum, agitque nobiscum morali modo. Hinc utendum est doctrina, h. e. discenda sunt, quæ traduntur, cogitanda, repetenda, ut certior in dies et amplior fiat rerum divinarum cognitio, ad singulas vitæ partes et causas transferenda, semper animo præsentia servanda, ut pietatis incrementa capiamus (Luc. 8, 15.).

4. Proinde fides et emendatio est hoc sensu effectio seu opus Dei, quia Deus doctrinam nobis exhibuit adminiculum. Sed et hoc sensu opus Dei dicitur, quia Deus nobis, utentibus doctrina, per Spiritum suum fert auxilium, sive nostram in usu doctrinæ studium successu secundat (1 Cor. 3, 7.).

5. Non possunt ergo probari, qui censent, Deum ipsum nullo utentem adminiculo, immediate, edocere homines et immutare, atque ut hoc fiat, debere hominem se ab semetipso rebusque circumjectis abducere et totum se intrinsecus convertere ad contemplandam. Id si factum sit, hominem rediisse ad Deum, cum eoque unitum esse.

6. Nec ii possunt probari, qui magni facientes doctrinam, eaque sedulo utentes, interdum singulares, repentinos et aciores sensus experiuntur, et hos sensus repetunt ab effectione Dei supernaturali et mystica, quæ percipi queat, non explicari aliis, non autem derivant ex usu doctrinæ ipso aut aliis occasionibus: qui his sensibus constare unctioem, oblationem et inhabitationem Dei in homine autuant, ad hos sensus nimium nituntur, hos cupidius expectant, et in his propemodum arcem religionis sitam censent. Etenim præcipitant sententiam, dum sensus eos immediate a Deo effectos opinantur, quorum causam et occasionem aliam ipsi nesciunt, non animadvertunt, interdum nec scire nec animadvertere volunt.

CAPUT

CAPUT IV.

De baptismi notione,
ejusque conjunctione cum religione,
nominatim cum pietate.

1. Omnibus verbi baptizare significationibus missis, baptizare hoc loco est, hominem solenniter immergere aquae, aut aquam ei affundere.

2. Hujusmodi baptismum Jesus Christus discrete instituit (Matth. 28, 19.), et institutus hic ab eo baptismus constanter a scriptoribus N. T. dicitur baptismus in Christum.

3. Baptizari in aliquam personam significat, eum, qui in personam illam baptizatur, eo ipso illi personae obstringi, et ideo nominatim obstringi, ut illius personae doctrinam de religione teneat. — Ergo baptismus talis in personam aliquam 1.) declarat associationem ad illius personae sectatores (Act. 2, 41. 8, 12.); 2.) inaugurat aliquem sectatoribus et disciplinae illius personae; 3.) praebet alicui jura et commoda, illius personae sectatoribus propria (Gal. 3, 27. 28.); 4.) obstringit eum officiis, quae illius personae sectatoribus propria sunt (Rom. 6, 3.).

4. Quia vero Christus non modo Doctor est, sed et morte sua Servator, idemque nunc Dominus: sequitur, ut baptismus in Christum, si cum plene perfecteque, e nexu totius doctrinae christianae, describere velimus, sit praescriptus a Christo ritus, immergendi homines aqua, quo ritu obstringimur Christo Doctori, Servatori, Domino: h. e. tenemur, doctrinam ejus assensu probare et vita sequi, per eum Servatoris Dominique beneficia propria expectare, ei officia propria praestare (Act. 19, 4. 22, 16.).

5. Sed hic baptismus in Christum, ex ipsius Christi institutione, simul esse debet baptismus in Patrem et S. Spiritum (Matth. 28, 19.).

6. Ergo baptismus etiam Patri et Spiritui S. nos obstringere debet, et quidem hactenus, quatenus Christus, utpote qui nos in Patrem, et Spiritum S. baptizari vult, nos Patri et Spiritui obstrictos esse docet, h. e. quatenus eorum opera et beneficia describit, nostra inde propria

erga eos officia deducit, et suam doctrinam illorum doctrinam esse (Joh. 12, 44 sqq. 16, 7 — 16.), suum opus et sua beneficia cum illorum operibus et beneficiis cohaerere, sive quatenus nobis intercedere vinculum religionis cum iis docet.

7. Quo igitur sensu amplo in Christum baptizamur, eodem haud dubie sensu amplo in Patrem et Spiritum baptizamur, scilicet ut et in hos credamus, et hos religiose colamus. Et sunt sane opera atque beneficia Patris et Spiritus ex eo genere, ut ab homine nullo, sed ab uno Deo tribui et expectari queant, et, ubi homo ea novit aut accipit, ibi ea hominis ad Patrem quoque et Spiritum necessitudo oriatur, in qua inest religio.

8. Hic baptismus appellatur baptismus regenerationis (Tit. 3, 5. Marc. 1, 4. Luc. 3, 3.), h. e. universae immutationis moralis, sive, homo dicitur per eum regenerari (Jo. 3, 5.), idque propter consilium auctoris baptismi, propter professionem et obligationem ejus, qui baptizatur (1 Pet. 3, 21.), et propter effectum, qui sequitur juvante Dei Spiritu (Jo. 3, 5. Tit. 3, 5.).

9. Baptismus appellatur etiam baptismus ad peccati veniam (Act. 2, 38. Marc. 1, 4. Luc. 3, 3.). Etenim qui baptizatur, is debet animo ita compositus esse, partim ut approbet assensu ac fide doctrinam (Marc. 16, 15. 16.), cui quidem fidei promissa est salus, ideoque et venia; partim regenerationem cum baptismo conjungat (Act. 2, 38. Marc. 1, 4. Luc. 3, 3.); quae quidem ubi est, ibi homo ad se transferre promissam veniam potest. Ergo ob hanc duplicem animi qualitatem baptismus habet hunc veniae fructum, et est ei, qui baptizatur, simul pignus atque documentum veniae.

10. Ita expositis tribus de baptismo dogmatibus seorsim dicendum est de infantum baptismo, cum quaedam hactenus dicta non sic habeant locum in infantibus, ut in adultis.

11. Consuetudinem infantes baptizandi quod tenemus, id sic defendimus, ut apte, et prouti in infantes cadit, causam, consilium effectumque paedobaptismi explicantes, concludamus, non esse contrarium Christianae religioni, infantes baptizare.

12. Causa vero idonea est, quia infantes nati sunt inter christianos, ideoque Deus natalium beneficio iis
pro-

perfecto destinavit bona religionis nostrae, eosque coetui nostro associavit (1 Cor. 7, 14.). Non autem est causa aut in deserto dicto N. T., quod nusquam existat, aut in evidentibus exemplis ibi obviis (Act. 16, 15. 32. 33. 1 Cor. 1, 16.), aut in conclusionibus, ductis e locis N. T. (Matth. 28, 19. Marc. 10, 14. 16.).

13. Consilium est, ut horum bonorum certius participes reddantur, ut haec bona eis propius admoveantur, h. e. ut recipiantur solenni modo in coetum nostrum, ut addicatur iis jus postulandi a nobis procuracionem horum bonorum, ut suscipiamus in nos, iis haec bona procurare, ut obstringantur, etiam baptismi causa tenere hanc religionem, cui nati sunt, ut, quia haec bona proprie non sunt penes nos, Deo offerantur infantes, qui iis ipse haec bona impertiat, ut simul doceamus et profiteamur, etiam ad infantes pertinere gratiam Dei salutarem. Horum nihil est impium, aut Christianismo contrarium.

14. Effectus est, juvante quidem Deo, ut infantes baptizati maneant obstricti religioni christianaе, operam dent severam sanctitati, habeantque baptismum pignus ac documentum gratiae salutaris et veniae peccatorum, ad se pertinentis.

15. Baptismus a Christianis Patrem, Filium et Spiritum S. profitentibus, interveniente aqua administratus, cum declaratione, fieri hoc jussu et instituto Christi, et fieri, ut sit ille a Christo institutus baptismus in Patrem, Filium et Spiritum S., talis ergo baptismus nullo modo iterandus est. Iterarunt eum olim, qui haereticos, ad suum coetum transeuntes, de novo baptizarunt, et recentiori tempore Anabaptistae, non sine omni tamen discrimine. Hi ergo omnes sibi vindicarunt, se solos vere et recte baptizare. Sed coetus christianus, in quo quisque est baptizatus, non facit magis aut minus genuinum baptismum. Ubi est natura rei, ibi res ipsa est talis, qualis esse debet. Coetus, qui baptismum repetit, magis videtur baptizando recipere homines in hunc coetum, quam in ecclesiam christianam.

C A P V T V.

De notione coenae sacrae,
ejusque conjunctione cum religione,
nominatim cum pietate.

1. Narrationem de instituta coena sacra consentientem reliquerunt N. T. Scriptores (Matth 26, 26. Marc. 14, 22. Luc. 22, 19. 1 Cor. 11, 24.), e qua satis apparet, Christum voluisse, ut a suis talis coena repeteretur. Et est ipsorum Apostolorum tempore repetita (1 Cor. 10, 16 sqq. 1 Cor. 11, 20 sqq.). Recte igitur abiit ea coena in ritum, ex instituto ipsius auctoris religionis nostrae cum hac utique conjunctum.

2. De consilio sacrae coenae consentiunt omnes Christiani, eam ideo celebrari, ut recolamus memoriam Christi, late sane patentem ad omnia ejus opera et beneficia, nominatim memoriam mortis Christi (1 Cor. 11, 26.).

3. Dum hoc ita fit, haud dubie simul hanc vim habet, ut publice profiteamur, coli a nobis Christum, cruentam mortem pro nobis perpessum (1 Cor. 10, 16.), et ut admoneamur, esse nos omnes ejusdem religionis participes (1 Cor. 10, 17.).

4. Illud consilium qui spectat, hanc rei naturam et vim qui reputat, et qualis est res, tali utitur (1 Cor. 11, 28. 29. 31.): is fruitur hac coena modo digno seu consentaneo (1 Cor. 11, 27.), h. e. consilio et naturae rei convenienter.

5. Ita ergo habebit eam coenam adminiculum pietatis, cum ea coena, per adspectabiles res et exhibitum beneficium excitans animum, proprie morali modo fidem hominis pietatemque exerceat et formet. Ita et illi memoriam beneficiorum, et ob fructum suum, poterit, ut debet, gratus erga Christum et laetus interesse coenae, nihil autem cohorrescere aut angi.

6. Non aequè consentitur, quo potissimum sensu verborum Christus dixerit: Hoc est corpus meum; Hic est sanguis meus. Plerique veterum usque ad nonum fere seculum docuerunt, non panem modo et vinum, sed corpus etiam et sanguinem Christi sumi et adesse: quamquam

quam pauci distincte, multi per comparationes aut inconstanter locuti sunt, nemo utique definire, aut certam explicationem, vel certum verbum loquendive modum praescribere aggressus est. Fuerunt etiam, qui panem et vinum figuras corporis et sanguinis Christi appellarent.

7. Hanc plerisque veterum communem sententiam, scilicet adesse et sumi corpus atque sanguinem Christi, Lutherus et collegae ab initio in universum tenuerunt, atque publice professi sunt. Deinde vero, partim publicam Romanae ecclesiae sententiam, partim Zwinglianam improbatum, definiunt curatius, et his verbis expresserunt: Corpus et sanguinem Christi substantialiter et realiter praesentes esse, sumi ore, in, cum et sub pane atque vino. Rem omnem hac explicatione contentam, uno nomine appellarunt unionem, eamque sacramentalem.

8. Sic autem, ut paulo ante proposita res est, nos Augustanae Confessioni addicti eam rem intelligimus, et nos docere profiteremur, qui Verba illa Christi: — Hoc est corpus meum, Hic est sanguis meus: — partim hunc sensum habere possunt, quem nos iis tribuimus; partim spectanda sunt, ut exhibentis, et, quid exhibeat, declarantis, item promittentis. Unde aequum est, ea verba simpliciter et ad literam tenere. Quoniam autem in Re ipsa sane difficultas est, docemus et statuimus: nos loqui de Jesu, ad summam majestatem erecto, eodemque Dei Filio; hunc non modo posse praesentem esse animis fruentium ea coena, ut fruantur ea utiliter; sed posse etiam novo et incognito modo praesentem exhibere nobis corpus suum et sanguinem, ut singulare beneficium huic coena alligatum.

9. Solennia haec duo, quae exposuimus, cum sacramenta saepe vocantur, de hoc etiam verbo quaedam nobis addenda sunt. — Doctores ecclesiae Latinae varias res, easque vario significato, nominarunt sacramenta. Ut plurimum in eorum scriptis sacramentum est sacrum signum, h. e. res adspectabilis, quae significat aliam non adspectabilem gratiosam, seu ad Deum ejusque beneficia nullo aliquo modo pertinentem. Omni tamen tempore baptismum et coenam sacram nominatim dixerunt sacramenta.

10. Nos Lutheri formulam sequentes, verbi notionem tandem sic constituimus, ut ita defini possit: esse ritum in scriptura sacra ecclesiae ideo praescriptum, ut, quippe pertinens ad religionem, saluber sit observantibus.

11. Nos ergo sic definito verbo, tantummodo baptismum et coenam sacram nominamus sacramenta.

12. Aliter ecclesia Romana et Graeca definit verbum. Ergo etiam, praeter baptismum et coenam sacram, nominat sacramenta has res: Confirmationem baptizati, Absolutionem, quod et sacramentum poenitentiae dicitur, sacerdotis Ordinationem, Matrimonium, Unctionem extremam.

13. Possunt alii sacramenti vocabulum aliter definire, ac nos solemus. Possunt alii, aliter definito verbo, numerum etiam aliter inire: et inierunt eum vario modo. Bene Melancton: Nemo, inquit, vir prudens de nomine et numero rixabitur. Illud non facere debent, ut, nomine eodem cum pluribus rebus communicato, has plures res propter nominis similitudinem postulent eadem dignitate esse, aut ad originem, aut ad fructum, aut ad necessitatem et cum religione conjunctionem, qua dignitate sunt baptismus et coena sacra.

14. Quia circumcisio et paschalis coena Judaeorum magnam habent similitudinem cum baptismo (Coloff. 2, 11. 12.) et coena sacra: possunt et solent illi duo ritus Judaeorum etiam appellari a Christianis communi nomine sacramenta,

---

PARS SEXTA.

DE ECCLESIA.

---

1. **U**niversa summa hominum, qui per terrarum orbem uspiam sequuntur doctrinam Christi, dicitur ecclesia Christi (Matth. 16, 18.).

2. Dogmata de ecclesia proprie sunt eadem, quae supra in loco de negotio Christi Domini tradita sunt, et quorum summa haec erat: A Christo conservari, defendi, propagari, nominatim ope continuorum doctorum, ecclesiam usque ad mundi finem; ab eo uno eam in statuendo de religione, vivendo sperandoque pendere; in ecclesia omnia referri ad doctrinae cognitionem et exercitium, futuraeque vitae praeparationem.

3. In

3. In illa universa Christianorum summa, qui vere sint Christiani, id proprie solus Deus novit. Nos ergo, qui externa tantum scimus, cogimur in hac quaestione, ubi revera sit ecclesia christiana, adquiescere nota externa. Ea est: Uti doctrina Christi, ideoque etiam nominatim ritibus religiosis, per hanc doctrinam praescriptis. Haec ubi fiunt, ibi dicimus esse ecclesiam christianam, etsi promiscue in ea sint veri et non veri Christiani; ubi plane non fiunt, ibi negamus esse christianam ecclesiam. Proinde omnes id agere debemus, ut illa duo recte inter nos habeant, nos vere simus Christiani, veraque inter nos sit ecclesia.

4. Ubi plures conjunctim utuntur doctrina Christi, praescriptisque ab eo ritibus religiosis: ibi incipit societas ecclesiastica particularis. Cujusmodi societates etsi sunt, ob diversitatem locorum, ingeniorum, rituumque arbitraryorum, necessario multae, eademque diversae: in eo tamen ad extremum conveniunt, ut profiteantur atque colant unum eundemque Dominum, Christum, et bonis, quae ei debentur, communibus frui nitantur. Sunt ergo hactenus omnes una eademque communitas (Jo. 10, 16. 1 Cor. 1, 12. 13. 8, 6. Ephes. 4, 11.), omnes una multitudo cultorum Christi, et ex eadem causa quantumvis ceteroquin diversi, concordiae mutuae memores esse debent.

5. Ut autem indubitata et necessaria nota ecclesiae etiam locum habeat in singularibus ecclesiasticis societatibus, et hae vere agnosci possint christianae societates, curabit quaelibet societas, ut occasio docendae discendaeque doctrinae christianae suppeditetur, et ut religiosi ritus, a Christo praescripti, retineantur, administranturque, quemadmodum sunt praescripti.

6. Modus autem haec curandi, constituendi, conformandi atque administrandi, non pendet a disertis S. S. locis, tanquam legum hoc consilio laterum vim habentibus; sed a conditione societatum singularum externa, propter quam utique varius est ille modus et diversus, et esse potest, si modo ubivis attemperetur palmario consilio, quo sumus et una vivimus christiani, et dogmatibus de ecclesia nihil repugnet.

7. Si qui in ecclesiastica societate docendo aut vivendo adversentur doctrinae christianae, institutisque societatis: fluit ex ipsa natura societatis, ut moderetur, ne palmario consilio societatis contraria doceantur et fiant,
neque

neque ipsius instituta violentur: etiam si nihil de modo haec moderandi in S. S. ita existat, ut legis vim ad omnes omnino habeat. Quo igitur modo id moderamen procuretur, relinquendum est societati; et quicquid in talibus fit, id, nisi per se fuerit officium necessarium, humani juris est.

8. Protestantium societates ecclesiasticae, omissa illa infinita disciplina, relictoque, ut fas est, Principibus in ipsam adeo ecclesiam imperio civili, duos tantum modos ecclesiasticae disciplinae servarunt, nullo pacto vim civilium poenarum habentes: nempe publice monere eos, qui societatis consilio institutisque adversantur; et ad tempus prohibere usu coenae sacrae. Jus autem administrandae hujus disciplinae est proprie penes societatem, aut hos, quibus ea hoc demandavit: non est adstrictum necessario clericis.

PARS SEPTIMA.

DE

HOMINUM SORTI POST MORTEM FUTURA, ET REBUS ADJUNCTIS.

1. **U**t libri sacri constanter loquuntur de sorte hominum, post hanc vitam in utramque partem futura, et nos certam hujus rei scientiam interpretamur beneficium acceptae divinitus doctrinae, ponentis partim, ita esse, partim promittentis (2 Tim. 1, 10.); ita docent, homines statim a morte incipere frui illa sorte, aut tenore continuo nece finem vitae et initia futurae sortis (2 Cor. 5, 1 — 10. Phil. 1, 23. Luc. 23, 43. 16, 19 sqq.). Palam est, initia haec futurae sortis ad animum pertinere (Luc. 23, 46. Act. 7, 59.); nam corpora computrescere, et sine sensu ac motu jacere cernimus.

2. Sequitur hinc, non modo superstites a morte corporis animos esse, sed et cum sensu et sui conscientia superstites: errari vero ab his, qui, cum vita in his terris finitur,

suatur, hunc putant esse hominis, quantus est, interitum (1 Cor. 15, 32. Act. 23, 8. Luc. 20, 27.).

3. Sed sub finem ejus, qui nunc est, mundi (Apoc. 20, 11 sqq. 1 Cor. 15, 24. Matth. 28, 20.), etiam corporibus omnium omnimodo mortuorum (Jo. 5, 28. 29. Act. 24, 15.) omnipotens (Phil. 3, 21.) Christus, cui, quippe constituto Domino (Jo. 5, 28. 1 Cor. 15, 26.), Deus Pater (Jo. 5, 21. 26. 1 Theff. 4, 14.) hanc quoque partem operis peragendi destinavit, vitam restituet (1 Cor. 6, 14. 15, 42. 52. 53. Phil. 3, 21.), ut, sublatis huic vitae propriis attributis corporum (1 Cor. 6, 13. 15, 43. 50. Luc. 20, 34.), incorrupta et immortalia (1 Cor. 15, 36. 43. 53 sqq. Luc. 20, 36. Phil. 3, 21.) fiant, et cum animis conjuncta fruantur sua sorte. Talia corpora et illi accipiant, qui tempore resurrectionis adhuc in vivis erunt (1 Cor. 15, 51.).

4. His ita peractis, cum non amplius his in terris homines sic vivant, ut nunc quidem vivunt, aderit tempus (Rom. 2, 5.) judicii, quod sensu eminentiori iudicium de generis humani universitate (Act. 10, 42. 17, 31.) dicitur et christianorum consuetudine loquendi iudicium extremum.

5. Ejus et breviores (Rom. 2, 6 sqq. 1 Cor. 4, 5. 2 Cor. 5, 10. 2 Theff. 1, 6 sqq. Apoc. 20, 11 sqq.) et ubiores (Matth. 25, 31 sqq.) descriptiones continent haec dogmata: Universitas generis humani, excepto aut relicto nullo homine, habebit jam tandem praemia vitae anteactae iustissima (Rom. 2, 12 sqq. 2 Theff. 1, 5 sqq. Luc. 12, 47), facta per haec ipsa evidenti et aeternum immutabili discrimine (Matth. 25, 31.) bonorum malorumque, atque ita humanum genus experietur re et facto, nihil se subtrahere posse aeternum verae institutioni Dei, et omnes subesse Christo Domino, per quem et propter quem quilibet suam sortem accipiet (Jo. 5, 27. Act. 10, 42. 17, 31.).

6. Praeter ipsam hanc mercedis deportationem, in facto positam, et his dogmatibus expressam, quaeritur (Matth. 25, 31.), an expectandum sit aliquid adspectabile, eodem tempore ad omnes pertinens, et hos, qui dudum fuerant beati miserive, et illos, qui ad illud usque tempus in terris superstitites vixerant, (spectans fortasse ad declarandam singulari cum evidentia Christi Domini dignitatem, habentis jus et potestatem addicendi omnibus omnino sortem sempiternam (Act. 10, 42. 17, 31. Jo. 5, 27.);

27.); aut ad eos, qui judicabuntur, singulari modo plane convincendos de mercedis justitia, in utramque partem, ex anteaetate vitae omnis memoria renovata; aut ad notitiam mutuam eorum omnium, quibus fors adjudicabitur, quod nominatim nuncupetur iudicium. Est autem verisimile, tale quid futurum: certe descriptiones, passim obviae (Jud. v. 6. Matth. 13, 41.), et loci, Christo proprie assignantes hoc opus, aut ministrantium angelorum mentionem facientes (Matth. 13, 41. 42.), ad aliquid adfectabile exspectandum ducunt. Quid autem et quale sit futurum, quis ausit definire, cum definiendo magis impediatur sententia, quam adjuvetur.

7. Ipsam futuram sortem quod attinet, summam docet (1 Petr. 1, 9. 2 Theff. 1, 6. 7. 9. Rom. 2, 7. 8. Luc. 16, 23. Apoc. 20, 14. 2 Tim. 4, 18. 2 Petr. 1, 11. 1 Cor. 6, 10. 1 Jo. 3, 2. Ebr. 12, 14. Matth. 5, 8.) scriptura sacra, nos post hanc vitam aut beatos, aut miseros fore, ad cogitationem nostram, ad animorum nostrorum affectionem erga doctrinam s. fidem, et ad anteaetate vitae rationem accommodate (Marc. 16, 16. Jo. 17, 3.); sed nusquam plene perfecteque (1 Jo. 3, 2. Col. 3, 3.) describit hanc beatitatem aut miseriam, nec locum, in quo versaturi sunt beati et miseri, definit.

8. His ita summam dictis additur, de beatis nominatim, experturos esse eos incrementa cognitionis, his in terris inchoate (1 Jo. 3, 2. 1 Cor. 13, 10), et in virtutum exercitio versaturos (1 Jo. 3, 2.).

9. Sequitur ex ante dictis, et diserte tradunt libri sacri, fore et beatorum et miserorum diversitatem (Matth. 10, 15. 11, 22. 24. 19, 27 — 30. 20, 1 — 17. Luc. 12, 46 sqq.).

10. Ut praeterea constat, ipsa separatione animi a corpore caduco, rebusque hujus vitae fluxis, tolli multas aerumnas (Apoc. 14, 13. Ebr. 4, 9.); in quo est pars beatitatis, quam prospicere possumus in universam: ita non constat, quatenus corpus excellentius, quod resuscitabitur, venturum sit in societatem futurae fortis, et a bona sibi propria habiturum sit.

11. Et beatas et miseria erit aeterna (Matth. 25, 46. 2 Theff. 1, 9.), sic ut maneant duo diversa systemata, unum beatorum, alterum miserorum, quae numquam, discrimine sublato, conjungentur in unum, nec unquam similitudine fortis commodioris aequabuntur.

12. Mundum interitum esse, igne hunc interitum efficiente, docemur diferte (Pl. 102, 26. Matth. 5, 18, 28, 20. Apoc. 20, 11. 2 Petr. 3, 7 sqq.); manente tamēn hoc ambiguo, sitne Deus eum penitus deleturus, et in nihilum redactus? an dissoluturus et dissolutum instaurationis, mutaturusque in alium meliorem? Quae legimus de novo mundo (2 Petr. 3, 13. Apoc. 21, 1 sqq.), nostram hanc in terris commorationem secuturo, ea certo indicant alium, eumque meliorem statum beatorum: neque tamen non credibile est, fore etiam adspectabilis mundi instaurationem adjunctam.

13. Signa, resurrectionem mortuorum, iudicium extremum, et interitum mundi evidenter praenunciantia, five signa illorum eventuum propria et certa, non magis sunt tradita in sacris libris (Matth. 24. Marc. 13. Luc. 21. 2 Theff. 2, 1 — 13.), quam tempus (2 Petr. 3, 10. 1 Theff. 5, 1 sqq.), quo ea omnia tandem evenient, definitum est.

INDEX CAPITUM.

Prolegomena.

- Sect. 1. De notione religionis in univcrsum. p. 3.
Sect. 2. De notione religionis revelatae. p. 5.
Sect. 3. De vocabulo theologiae. ibid.
Sect. 4. De scriptura sacra. p. 7.

Pars I. De Deo, et operibus ejus, ad univcrsum pertinentibus.

- Cap. 1. De notione et natura Dei. p. 14.
Cap. 2. De Patre, Filio, et Spiritu Sancto. p. 18.
Cap. 3. De creatione univcrsi. p. 21.
Cap. 4. De providentia. p. 22.

Pars II. De Angelis. p. 24.

Pars III. De genere humano.

- Cap. 1. De origine generis humani, et hominum primorum felici conditione, sed posthaec immutata. p. 27.
Cap. 2. De humani generis imperfectione morali, nexa inde miseria, et auxilii necessitate. p. 31.

Pars IV. De gratia Dei salutari.

- Cap. 1. De notione et natura hujus gratiae. p. 33.
Cap. 2. De Servatore hominum.
Sect. 1. Quis et qualis fuerit Servator. p. 35.
Sect. 2. De negotio, quod Servator his in terris peregit. p. 38.
Sect. 3. De negotio Servatoris, iam Domini nostri. p. 42.

Pars V. De his, quae a nobis observanda sunt, ut salutari gratia potiamur.

- Cap. 1. De fide, et justificatione. p. 46.
Cap. 2. De emendatione studiorum animi et vitae. p. 49.
Cap. 3. De doctrina divina, fidei et emendationis adminiculo. p. 51.
Cap. 4. De baptismo. p. 53.
Cap. 5. De coena sacra. p. 56.

Pars VI. De Ecclesia. p. 58.

Pars VII. De hominum sorte, post mortem futura, et rebus adjunctis. p. 60.

50B $\frac{3}{h, 32}$

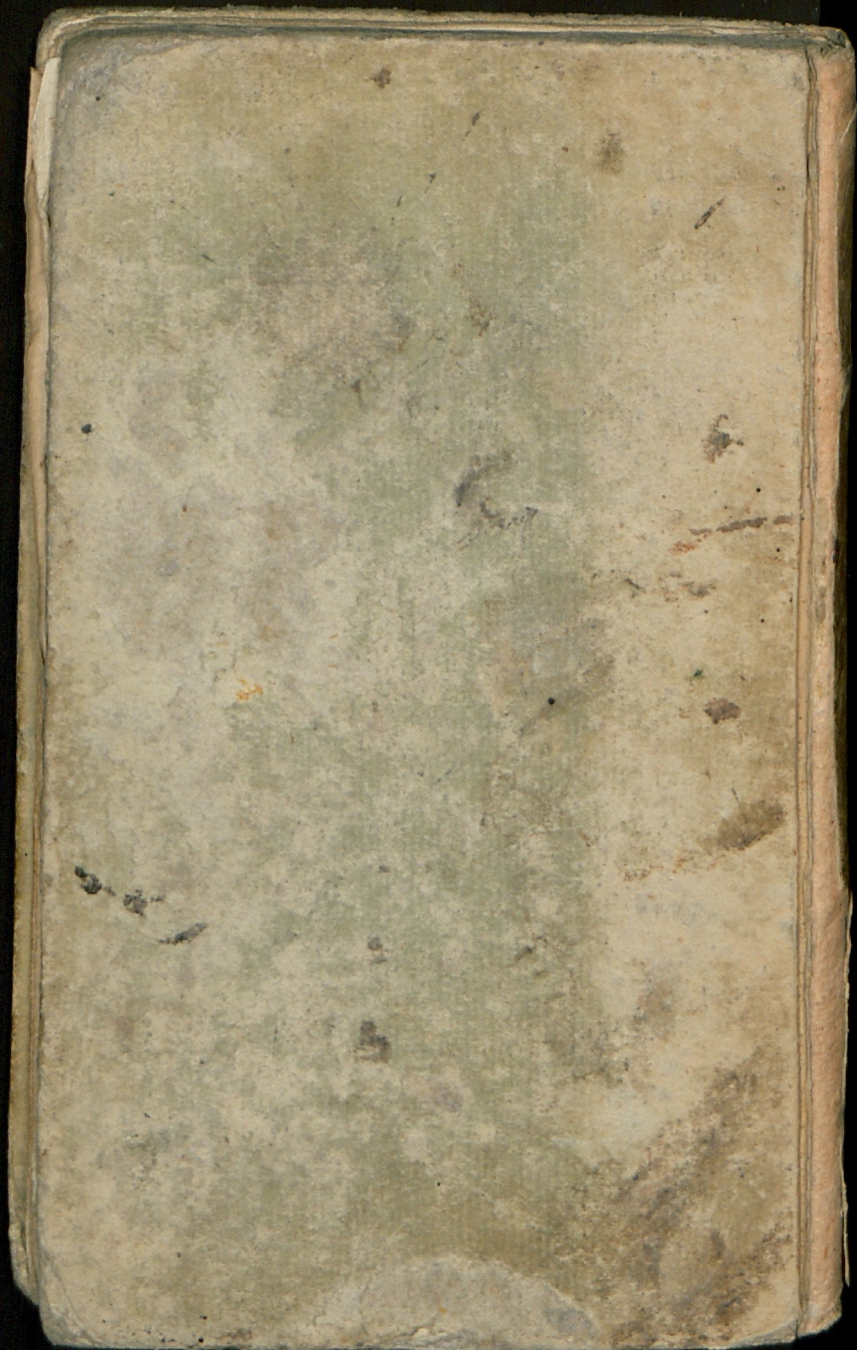
ULB Halle 3
007 515 790

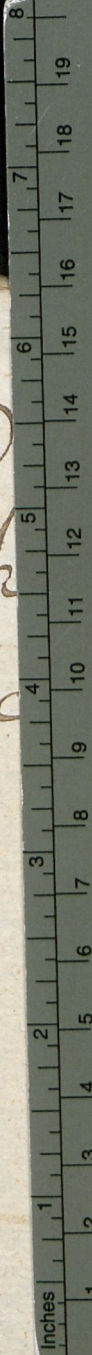
vDn8

B.I.G.

Farbkarte #13

Black 3/Color White Magenta Red Yellow Green Cyan Blue

EPITOME
HEOLOGIAE
CHRISTIANAE

SCRIPSIT
D. S. F. N. MORUS,

Nachtigal

MDCCXCV,
1795

